

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA NEDERLANDISTIKY

**SAMEN OP WEG: Het Proces van Samengaan van
Protestantse Kerken in Nederland**

TOGETHER ON THE WAY: The Process of Merging of Protestant
Churches in the Netherlands

Bakalářská diplomová práce
Nizozemština pro hospodářskou praxi

Martina Doubravová

Begeleider: Prof. dr. Wilken Engelbrecht, cand. litt.

Olomouc 2013

Hierbij verklaar ik dat ik mijn bachelorscriptie zonder hulp van derden heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en andere bronnen heb vermeld.

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechnu použitou literaturu a jiné zdroje.

V Olomouci, dne 21. listopadu 2012

Martina Doubravová

Dankbetuiging:

Graag wil ik van harte mijn dank betuigen aan mijn scriptiebegeleider prof. dr. Wilken Engelbrecht, cand. litt. voor zijn waardevolle adviezen en aanmerkingen bij de verwerking van mijn bachelorscriptie. Tevens wil ik hartelijk bedanken aan de heren drs. Gerard Hörchner, ds. Jan-Gerd Heetderks en Mgr. Joel Ruml voor de gesprekken, het invullen van vragenlijsten en het verstrekken van nuttige boeken en andere bronnen voor mijn scriptie.

“Samen één kerk zijn.”

- credo van de PKN

INHOUD

INLEIDING	1
1 NEDERLANDSE REFORMATIE EN DE GESCHIEDENIS VAN DE PKN-KERKEN	4
1.1 Nederlandse reformatie in het algemeen.....	4
1.1.1 Lutheranisme.....	4
1.1.2 Calvinisme.....	5
1.2 Scheiding van de calvinisten in de 19e eeuw.....	6
1.2.1 Afscheiding van 1834.....	6
1.2.2 Doleantie van 1886.....	9
1.2.3 Het ontstaan van de Gereformeerde Kerken in Nederland en twee nieuwe splitsingen.....	11
1.2.4 Situatie binnen de Hervormde Kerk na Afscheiding en Doleantie.....	13
2 EERSTE GESPREKKEN TUSSEN HERVORMDEN EN GEREFORMEERDEN OVER VERENIGING	15
2.1 Nieuwe kerkorde en behoefte aan gesprek.....	15
2.2 Drie gespreksronden.....	16
2.2.1 Eerste gespreksronde (1949-1952).....	17
2.2.2 Tweede gespreksronde (1952-1955).....	17
2.2.3 Derde gespreksronde (1957-1959).....	18
3 OP WEG NAAR DE VERENIGING VANAF DE JAREN '60 VAN DE 20^e EEUW	20
3.1 Pinksteren 1961 en de Achttien.....	20
3.2 Samen op Weg.....	23
3.2.1 Rapport 'Samen op Weg'.....	23
3.2.2 Konkordie van Leuenberg.....	24
3.2.3 Eerste gezamenlijke vergaderingen van de generale synoden.....	25
4 LAATSTE FASE VAN HET SAMEN OP WEG-PROCES EN HET ONTSTAAN VAN DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND	28

4.1	‘In staat van hereniging’	28
4.2	Waarnemers van het Samen op Weg-proces	29
4.2.1	Evangelisch-Lutherse Kerk – Eerst waarnemer, later SoW-kerk	29
4.2.2	Remonstrantse Broederschap	31
4.3	Knelpunten	33
4.4	Kerkorde, naam en structuur van de verenigde kerk	35
4.4.1	Ontwerpen en aanvaarden van kerkorde	35
4.4.2	Naamgeving	36
4.4.3	Een nieuwe structuur	37
4.5	1 mei 2004: Het officiële ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland... ..	38
4.5.1	Verklaring van Vereniging	38
4.5.2	Het jaar 2004	40
4.6	De huidige PKN	40
5	EVANGELISCHE KERK DER BOHEEMSE BROEDERS	42
5.1	Geschiedenis van de ČCE	42
5.1.1	De Tsjechische reformatie en het lot van de Tsjechische protestanten	42
5.1.2	De 19e eeuw	43
5.1.3	Het ontstaan van de Evangelische kerk der Boheemse Broeders	44
5.1.4	Een nieuwe structuur en eigen faculteit	46
5.1.5	Tweede Wereldoorlog en communisten	47
5.2	De huidige ČCE	49
6	VERGELIJKING VAN TSJECHISCHE EN NEDERLANDSE PROTESTANTEN: OECUMENISCHE SAMENWERKING EN POSITIE VAN PROTESTANTEN IN DE MAATSCHAPPIJ	51
6.1	Oecumenische samenwerking op nationaal en internationaal niveau	51
6.1.1	Nederlandse protestanten	51
6.1.2	Tsjechische protestanten	53
6.1.3	Vergelijking van de oecumenische samenwerking van protestanten in Nederland en in Tsjechië	54

6.1.4	Nederlands-Tsjechische oecumenische samenwerking	54
6.2	Positie in de maatschappij	56
6.2.1	Nederlandse protestanten	56
6.2.2	Tsjechische protestanten	58
6.2.3	Vergelijking van de maatschappelijke positie van protestanten in Nederland en in Tsjechië	59
	CONCLUSIE	60
	BIJLAGEN	62
	BRONNEN	72
	RESUMÉ IN HET TSJECHISCH	74
	RESUMÉ IN HET ENGELS	75
	ANNOTATIE	76

INLEIDING

Protestantse Kerk in Nederland (de PKN) – de nieuwste en tegelijkertijd de oudste Nederlandse protestantse kerk. Het ontstaan van deze kerk die de grootste is van de protestantse kerken in Nederland, is verbonden met een jarenlang proces dat heeft plaatsgevonden met name sinds de jaren '60 van de 20^e eeuw. Twee Nederlandse protestantse kerken hebben toen besloten tot vereniging, namelijk de Nederlandse Hervormde Kerk (hierna de NHK) en de Gereformeerde Kerken in Nederland (hierna de GKN). In 1986 is er nog de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden bijgekomen (hierna de ELK). De vereniging van deze drie kerken was heel ingewikkeld maar leidde uiteindelijk wel tot de succesvolle oprichting van de PKN op 1 mei 2004.

Omdat ik zelf een protestantse ben, vind ik dit onderwerp heel interessant. Daarom heb ik besloten om er mijn bachelorscriptie over te schrijven. Eerst zal ik me richten op de situatie van het protestantisme in Nederland in de 19^e eeuw, vooral op de Afscheiding in 1834 en de Doleantie in 1886. Deze twee gebeurtenissen zijn van groot belang voor het latere verenigingsproces en de uitgangspunten voor twee van de drie betreffende kerken, namelijk de NHK en de GKN. Ook zal ik een kort historisch beeld geven van de ELK die pas later in het verenigingsproces erbij kwam. Wat deze echter gemeenschappelijk heeft met de andere twee kerken, is de oorsprong in de Reformatie van de 16^e eeuw. Het verschil is te zoeken in de leer van de kerken. De NHK en de GKN zijn calvinistische kerken, dus gaan uit van de leer van Johannes Calvijn; de ELK volgt daarentegen de leer van Martin Luther. Aanhangers en opvolgers van twee verschillende reformatoren, en toch zijn ze tegenwoordig verenigd in één kerk.

In het tweede hoofdstuk van mijn scriptie zal ik beschrijven wanneer en waarom de NHK en GKN hebben besloten om te herenigen en welke stappen ze hebben genomen om weer nader tot elkaar te komen. In het volgende hoofdstuk komen dan de bovengenoemde jaren '60 aan bod en de belangrijkste stap tot de vereniging, resp. hereniging. Sinds begin jaren '60 worden de NHK en de GKN de Samen op Weg-kerken genoemd en het verenigingsproces werd het Samen op

weg-proces genoemd. De ELK kwam er, zoals ik al heb verteld, pas in de jaren '80 bij.

Sinds de jaren '80 heeft de vereniging van de Samen op Weg-kerken plaatsgevonden. Dat zal ik beschrijven in het vierde hoofdstuk. Het verenigingsproces heeft natuurlijk niet alleen voorstanders gehad. Er zijn groepen gelovigen geweest die zich niet wilden verenigen en daardoor zijn er begin mei 2004 naast de Protestantse Kerk in Nederland ook andere kerken ontstaan. Die zal ik in dit hoofdstuk ook vermelden. Verder zal ik wat basisfeiten vertellen over de PKN en hoe de PKN werkt.

Daarna zal ik me richten op de ontwikkeling van het Tsjechische protestantisme vanaf de Reformatie tot aan deze tijd, met nadruk op de Evangelische Kerk der Boheemse Broeders (in het Tsjechisch: *Českobratrská církev evangelická*; hierna ČCE), de grootste protestantse kerk in Tsjechië. Dit om een basis te vormen voor een vergelijking van Nederlandse en Tsjechische protestanten en om te weten te komen of er misschien wat gelijkenissen zijn tussen de PKN en de ČCE.

Het laatste hoofdstuk zal praktisch gericht zijn op de vergelijking van het huidige Nederlandse en het moderne Tsjechische protestantisme. Hierbij heb ik twee belangrijke mannen om hulp gevraagd, namelijk de heer ds. Jan-Gerd Heetderks die de eerste voorzitter van de synode van de PKN was en tegenwoordig werkt als leider van de Persafdeling van de PKN, en de heer Mgr. Joel Ruml die voorzitter is van de Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek (in het Tsjechisch: *Ekumenická rada církví v České republice*) en de hoogste vertegenwoordiger van de ČCE. Graag wil ik erachter komen hoe Nederlandse en Tsjechische protestanten samenwerken. Op dit gebied vind ik het tevens interessant om te ontdekken of de PKN en de ČCE ook op een of andere manier samenwerken. Verder zal ik de positie beschrijven van Nederlandse en Tsjechische protestanten in de maatschappij van tegenwoordig. Hierbij ben ik vooral geïnteresseerd hoe de kerken worden gepresenteerd in de algemene media en hoe mensen worden aangesproken met het evangelie van Jezus Christus.

Het hoofddoel van mijn scriptie is om de geschiedenis en de huidige situatie van het samenwerken en het gedeeltelijke samengaan van de Nederlandse

protestantse kerken duidelijk te maken op basis van het ingewikkelde Samen op Weg-proces. Ook wil ik graag te weten komen hoe het Tsjechische protestantisme zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld en of er vergelijkbare tendenties bestaan als in Nederland. Als Tsjechische protestantse zijnde vind ik de vergelijking van Nederlandse en Tsjechische protestanten zeer interessant. Alle christenen zijn toch één grote familie van God.

1 NEDERLANDSE REFORMATIE EN DE GESCHIEDENIS VAN DE PKN-KERKEN

1.1 NEDERLANDSE REFORMATIE IN HET ALGEMEEN

De 16^e eeuw is bekend als de eeuw van de reformatie waarbij het protestantisme als een nieuwe christelijke stroming is ontstaan. Ook het Nederlandse gebied was door de reformatie geraakt. Twee van de kerken die vandaag de dag in de PKN zijn verenigd, hebben hun directe oorsprong in deze voor christenen zeer belangrijke periode.

1.1.1 LUTHERANISME

Het lutheranisme kwam via Duitsland naar de Nederlanden. De geschriften van de Duitse reformator Martin Luther waren al aan het begin van 1518 te koop in Antwerpen. Luther legde de nadruk op het horen van de Heilige Schrift maar was enigszins terughoudend in het vormen van gemeenten. Er onstonden maar weinig lutherse gemeenten in de Nederlanden. De gelovigen vormden eerder kringen die regelmatig samenkwamen om de Bijbel te lezen. Inspanning om officiële gemeenten te stichten was er nauwelijks te zien. Dat had grotendeels te maken met het opvatten van staatsgezag. Het lutheranisme erkent het staatsgezag als opperste regelaar van de kerkorde. Het calvinisme doet dat niet, maar gaat van de basis uit. Omdat er nooit een lutherse autoriteit in Nederland is ontstaan, zijn er daarom ook weinig lutherse kerken.

De pogingen om een kerk te stichten, kwamen pas aan het eind van de 16^e eeuw met het aanbreken van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Toen vochten de Nederlanden tegen katholieke Spanjaarden die in het land regeerden. In deze periode werden de Nederlanden gesplitst in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de Zuidelijke Nederlanden die onder invloed van Filips II van Spanje bleven. Als officieel begin van de splitsing wordt *het Placcaet van Verlatinghe* (ook: *Acte van Verlatinghe*, *akte van afzwering*; zie *Bijlage 1*) van 26 juli 1581 beschouwd¹. Alle

¹ Het *Placcaet van Verlatinghe* is een besluit van de Staten-Generaal over het afzweren van koning Filips II. In de tekst van het besluit is duidelijk een nadruk gelegd op het feit dat het de koning is die het Nederlandse volk heeft verraden en verlaten. “De voornaamste reden voor het opstand (van de Nederlanden tegen de koning in de Tachtigjarige Oorlog) was het volstrekte onvermogen van de

protestanten werden toen vervolgd en er vluchtten veel lutheranen naar het noorden, waar ze gemeenten begonnen te vormen. Zo ontstond de eerste lutherse kerk. Dankzij de komst van Duitse en Scandinavische lutheranen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die er meestal op zoek naar werk waren, steeg het aantal leden.

Door het rationalisme van de verlichting kwam het in 1791 tot splitsing van de lutherse kerk. De Duitse lutheranen vormden toen de Hersteld Evangelisch-Lutherse Kerk. In 1818 ontstond officieel de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden toen de lutheranen het Algemeen Reglement kregen van koning Willem I. Pas in 1952 gingen de twee lutherse kerkgenootschappen weer samen.

1.1.2 CALVINISME

Net als Luther vond ook Johannes Calvijn, de vader van het calvinisme, de Heilige Schrift de belangrijkste christelijke bron die tussen de gelovigen verspreid moet worden. In tegenstelling tot Luther was hij echter wel een voorstander van gemeentevorming. *“Luther heeft het Woord laten klinken en Calvijn heeft er de gemeente aan toegevoegd,”*² Het calvinisme kwam naar de Nederlanden uit Frankrijk via de Zuidelijke Nederlanden. Vele Franse protestanten trokken weg uit hun land omdat er weerstand tegen hen groeide. De calvinistische gelovigen die naar de Nederlanden vluchtten, begonnen er gemeenten te vormen. Zo werd de basis gelegd voor een nieuwe kerk, die 1571 ontstond in de Oost-Friese stad Emden, namelijk de Nederduits Gereformeerde Kerk. Deze kerk was van 1579 tot 1795 de publieke kerk van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De benaming ‘gereformeerden’ blijft van de 16^e eeuw tot deze dagen de aanduiding van de calvinisten.

Van 13 november 1618 tot 29 mei 1619 vond de Nationale Synode in Dordrecht (ook: *de Dordtse Synode*) plaats, die van groot belang was voor de gereformeerden. Er was nood aan hervorming van de kerk. De eenheid van de kerk werd toen bedreigd. Twee groepen gelovigen stonden toen tegenover elkaar – de aanhan-

koning om op reële noden van zijn Nederlandse onderdanen te reageren, de aanhoudende belastingdruk bij teruglopend economisch tij en het negeren van lokale en gewestelijke privileges.”

(Engelbrecht: ‘De Joden hebben eenichsints den rechten Godt ende de rechte Propheten.’ Het Jodenreglement van Hugo de Groot in de perceptie van Job Cohen en de praktijk van Nederlandse tolerantie jegens andersdenkenden in de Gouden Eeuw, in: *Diversiteit: Handelingen Regionaal Colloquium Neerlandicum Boedapest*, Debrecen 2011, p. 175)

² Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 14.

gers van twee Leidse hoogleraren, namelijk van Jacobus Arminius en van Franciscus Gomarus. Deze twee groepen werden remonstranten en contra-remonstranten genoemd. En waar zat eigenlijk het probleem? In de meningsverschillen over de verhouding tussen genade en geloof in relatie tot de Bijbel. Er was een vraag: *Wordt een mens door God verkozen en behouden zonder dat hij zelf er iets voor hoeft te doen óf moet een mens zijn eigen verantwoordelijkheid nemen en met God medewerken om behouden te worden?* Beide groepen beriepen zich op de Bijbel en des te moeilijker was het om het conflict op te lossen. De remonstranten waren ervan overtuigd dat de medewerking met God wel mogelijk is, contra-remonstranten zeiden van niet. De contra-remonstranten waren echter sterker omdat ze de steun hadden van prins Maurits van Oranje, die toen de stadhouder was, en van de Staten van Holland. Tegen de remonstranten werden vijf artikelen opgesteld die bekend zijn als de Dordtse Leerregels. De remonstranten werden vervolgens gewoon weggestuurd van de Synode. Toen onstond de Remonstrantse Broederschap die pas 1795 officieel werd erkend. Toen werd ook de vervolging van de remonstranten echt beëindigd.

Het oplossen van het hierboven beschreven conflict was echter niet de enige taak van de Dordtse Synode. Er werd ook een kerkorde van de nieuwe kerk vastgesteld, die al in 1571 was voorgesteld op de Synode van Emden, de eerste synode van de gereformeerden. Twee van de belangrijkste beginselen van de kerkorde waren de indeling in classes³ en het niet-hierarchische karakter van de kerk. Daarnaast werden er de gereformeerde belijdenisgeschriften vastgesteld – de Nederlandse Geloofsbelijdenis met de Dordtse Leerregels en de Heidelbergse Catechismus. Ook werd er besloten om de Statenvertaling van de Bijbel te maken die in 1637 verscheen.

1.2 SCHEIDING VAN DE CALVINISTEN IN DE 19E EEUW

1.2.1 AFSCHIEDING VAN 1834

Na de Nationale Synode van 1618 tot 1619 is er nooit meer een bijeenkomst van de gereformeerden georganiseerd. Er onstond strijd tussen verschillende groepen binnen de kerk. Koning Willem I probeerde in 1816 deze kerkelijke onrust op te lossen. “*Hij*

³ Een classis is een structureel onderdeel van de kerk dat alle christelijke gemeenten in een bepaalde regio omvat.

wilde orde en rust in het land en legde een Algemeen Reglement op. De macht in de kerk kwam te liggen in handen van colleges die ter wille van de verlangde eenheid groter belang hechtten aan handhaving van bepalingen uit het Reglement dan aan een inhoudelijk gesprek over het belijden. Het verzet bleef niet uit.”⁴

Het *Reglement* van Willem I stelde een nieuw bestuursstelsel van de kerk op. De leden van lagere kerkelijke organen werden voortaan benoemd door de leden van hogere organen. De kerk kreeg ook een nieuwe naam, de Nederduits Gereformeerde Kerk werd de Nederlandse Hervormde Kerk. Er ontstonden vele protesten tegen deze nieuwe regeling en er werd langzaam gestreefd naar verandering binnen de kerk.

De beleving van het geloof was sterk beïnvloed door de Verlichting in de 18^e eeuw. Bovennatuurlijk ingrijpen van God en het geloof in wonderen werden betwijfeld en er kwam ook kritiek op de Schrift op. De tijd veranderde en de kerk moest meegaan. De meest radicale verlichtingsideeën, zoals het deïsme⁵, werden in Nederland overwegend afgewezen. Wat er daarentegen heel populair was geworden, was het supranaturalisme⁶. De kerk was ook verburgerlijkt en predikanten en andere vertegenwoordigers van de kerk representeerden de burgerklasse. Het kerkelijke leven speelde zich af in de burgerklasse en de lagere volksmassa's hadden geen kans om een band met de kerk te krijgen.

In 1823 verscheen het tractaat *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*, een kritiek op de toenmalige theologische, filosofische en staatkundige ideeën, van Isaac da Costa, die eerst een orthodoxe Jood was geweest en zich pas in 1822 tot christendom bekeerde. Het Réveil ontstond, een beweging die zich inzette voor veranderingen op

⁴ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 17

⁵ Het stelsel dat Gods bestaan erkent als van de wereld onderscheiden, maar ook gescheiden, in die zin dat God, na de wereld geschapen te hebben, op de gang van de dingen geen invloed meer uitoefent (als zodanig het tegenovergestelde van theïsme). (bron: <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Glossarium.pdf>, 10-09-2012)

⁶ “Dit beleed, in de van oudsher bekende terminologie, de realiteit van de openbaring en de bovenzinnelijke wereld. Het zag in geloof en rede geen tegenstelling, maar beschouwde deze als identiek, elkaars vervulling. Geloven was redelijk, ontplooiing van het ware menszijn; het doel er van de zedelijke vervolmaking van individu en gemeenschap. De waarheid is bovenzinnelijk maar rationeel kenbaar en toetsbaar. Prediking is aansporing tot godsvrucht en deugd, vervolmaking van het geloof dat bevordering van 's mensen geluk als hoogste doel heeft. (...) God zorgt voor de wereld, als een liefderijk vader. Zijn wijs en weldadig Opperbestuur leidt de mensgeschiedenis volgens het eens beraamde plan naar haar voltooiing.” (Deursen, Schutte: *Geleefd Geloven*, Assen 1996, p. 56)

kerkelijk en geestelijk gebied maar tegelijkertijd invloed had op politiek en samenleving. De leden van het Réveil protesteerden tegen de denkwijze die gevormd was door de Verlichting en wilden een vernieuwing van de wereld door innerlijke, op Christus gebaseerde verandering van individu en daardoor verandering van de hele maatschappij. Da Costa was een belangrijke vertegenwoordiger van deze beweging.

Het conflict dat binnen de kerk ontstond, kon niet opgelost worden door een gesprek met de gelovigen, omdat de kerk daar niet op ingericht was. Er moest dus een andere oplossing worden gevonden. De protesten tegen de situatie in de kerk werden steeds heftiger. In 1834 scheidde een grote groep gelovigen onder leiding van ds. Hendrik de Cock zich af van de Nederlandse Hervormde Kerk. Dit gebeurde in het Groningse Ulrum, deze plaatselijke gemeente was de eerste die openlijk in opstand kwam. De gelovigen waren het namelijk niet eens met de schorsing van hun dominee, Hendrik de Cock, die het toenmalige kerkelijke leven en de verwatering van de Bijbelse leer kritiseerde. In de avond van 18 oktober 1834 werd de *Acte van Afscheiding of Wederkering* ondertekend, opgesteld door De Cock, waardoor de band met de Hervormde Kerk werd verbroken.

De nieuwe afgescheiden groep noemde zich ‘Afgescheidenen’. Zij verlangden naar een echte terugkering naar God en wilden zich houden aan de Bijbel, de *Drie Formulieren van Enigheid*⁷ en de Dordtse Kerkorde. Vele gemeenten volgden hun voorbeeld en tegen het einde van 1835 waren er al 80 afgescheiden gemeenten. “Goed een halve eeuw na 1834 omvatten ze ruim vier procent van de Nederlandse bevolking, meer dan 200.000 zielen, merendeels eenvoudige kleine luyden. Ondanks de verdrukking en minachting had zich ‘het wonder van de negentiende eeuw’ aan hen voltrokken: de vorming en erkenning van een groeiend getal vrije kerken.”⁸

De onderdrukking kwam van de kant van de overheid die pal achter de Hervormde Kerk stond en hard tegen de Afscheidenen optrad. Er kwamen sancties, juridische vervolgingen, gevangenisstraffen, hoge boetes, ontslagen van afgescheiden arbeiders – waardoor groei van armoede werd veroorzaakt –, vergaderingen met meer dan 20 personen werden verboden. Vele gelovigen in de Hervormde Kerk

⁷De volgende belijdenisgeschriften: de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelberger Catechismus, de Dordtse Leerregels

⁸ Deursen, Schutte: *Geleefd Geloven*, Assen 1996, p. 62

waren tegen deze harde behandeling van de Afscheidenen, het bracht echter geen verandering in de zaak.

Tussen de Afscheidenen zelf bestonden er ook ruzies en spanningen, met name over de visie op de nieuwe kerk. Door de strijd om erkenning van de nieuwe kerk door de overheid kwam het tot splitsing van Afscheidenen in twee nieuwe groepen – de *Gereformeerde Kerken onder het Kruis* en de *Christelijke Afscheiden Gemeenten*. Geleidelijk nam de druk van de overheid echter af en de Afscheidenen konden weer gezamenlijke weg vinden. Sinds 1869 gingen ze weer samen en noemden ze zich *Christelijke Gereformeerde Kerk*. De benaming ‘gereformeerd’ kreeg daardoor een nieuwe betekenis, namelijk het naleven van de gereformeerde belijdenisgeschriften.

1.2.2 DOLEANTIE VAN 1886

Er onstond een nieuwe kerk maar het was nog niet het einde van het verzet binnen de Hervormde Kerk. Er waren verschillende voorstellen en ideeën hoe de kerk in de moderne tijd vooruit moest gaan. Het kon uiteindelijk niet anders dan dat er weer een groep gelovigen zich zou losmaken van de kerk. Dit gebeurde in 1886.

De kerkleden die in verzet stonden, werden ‘orthodoxen’ genoemd. Ze ergerden zich onder andere aan de slordige regeling van *“de wijze waarop de kerk gebonden was aan haar belijdenis (de Drie Formulieren van Enigheid), en het beheer van de kerkelijke goederen. Beide werden in 1870 actueel: de eerste toen de synode het gebruik van de trinitarische, aan Matteüs 28:19 (‘Ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen, door hen te dopen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest.’ NBV) ontleende doopformule vrij liet; de tweede toen het door de synode aangestelde Algemeen College van Toezicht optrad, dat zich opwierp als rechtsopvolger van de overheid.”*⁹

Een van de belangrijkste vertegenwoordigers van ‘orthodoxen’ was dominee dr. Abraham Kuyper. Hij zette zich in voor de democratisering en modernisering van de kerk. Zijn bijdrage op dit gebied was van groot belang. In Amsterdam stelde hij een nieuw, modern systeem van gemeenteopbouw op. Naast zijn kerkelijke activiteiten werkte hij als journalist. Hij richtte de bladen *De Standaard* en *De Heraut* op en schreef boeken. Verder stichtte hij in 1879 in Amsterdam de *Antirevolutionaire*

⁹ bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/doleantie/Default.aspx>, 14-09-2012

Partij (ARP) en op 20 oktober 1880 ook de *Vrije Universiteit* die tegenwoordig een van de twee Amsterdamse universiteiten is (naast de Universiteit van Amsterdam). Bovendien is de VU de enige algemene protestantse universiteit van Nederland. Kuiper vond de toen bestaande theologische opleidingen veel te vrijzinnig¹⁰. Vrijzinnigheid was iets wat Kuiper wilde wegstrijken, alleen zo kon de kerk zijn inziens worden genezen. Daarom stichtte hij de nieuwe universiteit waar nieuwe predikanten werden opgeleid.

In de jaren 1883-1886 werd het conflict steeds heftiger en verspreidde zich van Amsterdam ook naar andere Nederlandse steden. In die tijd verlieten 55 predikanten en 200.000 kerkleden de Hervormde Kerk. Ze werden ‘Dolerenden’ genoemd naar het Latijnse woord voor ‘klagen’. Deze benaming was afgeleid van de klachten van de dolerenden over de ontrouw aan de gereformeerde belijdenissen in de Hervormde Kerk, het optreden van de synode en verlies van hun kerkelijke goederen¹¹. De eerste ‘dolerende gemeente’ werd Kootwijk toen hier op 7 februari 1886 Jan Hendrikus Houtzagers, die in de theologie afstudeerde op de Vrije Universiteit, als predikant werd bevestigd. Daarna volgden vele andere gemeenten in heel Nederland. De dolerenden stichtten een eigen kerkgenootschap, namelijk de *Nederduits Gereformeerde Kerken*.

Kuiper had een eigen visie op de nieuw gestichte kerk. In de nieuwe grondwet van 1848 werd de kerk vrijgemaakt van de overheid. De vraag kwam op wat voor rol de kerk in de samenleving moest spelen. “*In de visie van Kuiper dienden kerk en overheid de ere Gods en het heil van de mens ieder op eigen wijze; de overheid door*

¹⁰ Niet de geloofstraditie, geloofsbelijdenis of dogmatiek zijn voor vrijzinnigen bepalend voor wat zij geloven, maar het eigen geloof staat centraal. Dit resulteert in een kritische bijbelbeschuwing, waarin de bijbel vooral een boek is waar inspiratie in te vinden is, en niet de openbaring van het woord van God. Vrijzinnigen staan open voor inspiratie uit andere religieuze tradities en uit de algemene cultuur (muziek, kunsten en wetenschap). Zij vinden dat geloof en wetenschap elkaar niet uitsluiten maar juist aanvullen, omdat zij verschillende benaderingen van de werkelijkheid zijn. (bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Vrijzinnigheid/Default.aspx>, 14-09-2012)

¹¹ Kuiper en zijn 80 voorstanders dienden een voorstel in om het plaatselijke reglement in Amsterdam te wijzigen. Als het tot scheiding van de gemeente kwam, werden de kerkelijke goederen ook rechtvaardig verdeeld. Echter, dit plan mislukte en de 80 voorstanders van Kuiper werden op 4 januari 1886 geschorst door het classicale bestuur.

de sterke arm en de kerk door belijdenis en geestelijke invloed. Beide zijn gebonden aan de geopenbaarde wil van God."¹²

1.2.3 HET ONTSTAAN VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND EN TWEE NIEUWE SPLITSINGEN

Na de Doleantie begonnen de twee groepen die zich losmaakten van de Hervormde Kerk, al snel te spreken over vereniging. Deze is op 17 juni 1892 een feit geworden op een gezamenlijke vergadering van Afgescheidenen en Dolerenden. Er werd voortaan ook een nieuwe naam gebruikt voor de kerk: de *Gereformeerde Kerken in Nederland*.

De vorming van een nieuwe gereformeerde kerk bracht echter nog niet het einde van splitsingen van de gelovigen. Zowel Afgescheidenen als Dolerenden hadden een eigen visie op de kerk, en deze waren natuurlijk verschillend. Dat zorgde voor nieuwe conflicten onder de gelovigen. Er vonden twee nieuwe kerksplitsingen plaats in 1926 en 1944.

De eerste splitsing had te maken met interpretatie van de Bijbel. Het ging om de vragen rond de boom des levens, de boom van kennis van goed en kwaad en de slang in het Paradijs. Dr. G. J. Geelkerken beweerde dat de bomen in de werkelijkheid niet te zien waren geweest en de slang niet te horen was geweest. Het conflict was geboren. In 1926 werd er een buitengewone synode gehouden die Geelkerkens ideeën weigerde en besloot dat ze in strijd waren met de Bijbel en belijdenis. Dr. Geelkerken was ontzet uit zijn functie als predikant maar hij kreeg steun van de gemeente Amsterdam-Zuid. Twintig gemeenten die achter Geelkerken stonden, maakten zich vrij van de Gereformeerde Kerken en vormden een nieuwe kerkgenootschap, namelijk de *Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband*. In 1946 herenigde deze kerk met de Hervormde Kerk in Nederland.

De tweede scheuring van Gereformeerde Kerken van 1944 wordt de *Vrijmaking* genoemd. De vraag die heftige discussies uitriep, was grotendeels verbonden met de betekenis van de doop. Er waren twee theorieën die tegenover elkaar stonden. De eerste zei dat de doop alleen geldig was als de gedoopte voor de rest van zijn leven gelovig bleef en zich liet dopen op basis van een veronderstelde weder-

¹² Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 20

geboorte, d.w.z. dat de gedoopte door de doop wedergeboren is (de aanhangers van deze theorie waren de 'synodalen', zie verder). De tweede theorië, waarvan de 'vrijgemaakten' de aanhangers waren (zie verder), zei dat de doop een teken was van Gods belofte dat iedereen Zijn kind mag zijn en door de doop geroepen is om als Zijn kind te leven.

De Vrijmaking kwam op een heel ongelukkig moment, in de tijd van de Tweede Wereldoorlog wanneer Nederland bezet was door de Duitsers. Dat leidde tot vele onderduikingen en daarmee verbonden complicaties. Ook professor Klaas Schilder, de leider van de Vrijmaking, moest ondergedoken leven. In de jaren 1939-1942 en 1943-1945 vonden er synoden plaats in Sneek en Utrecht waarbij veel belangrijke kerkleden vanwege de oorlog niet erbij konden zijn. De sfeer tijdens deze bijeenkomsten was nogal gespannen.

De theorie van de veronderstelde wedergeboorte is verbonden met de naam van Abraham Kuiper. Op de synode van 1942 werd een uitspraak gedaan om de erfenis van Kuiper te beschermen. Hiermee was een oude compromis van 1905¹³ in verband met Kuipers leer van de veronderstelde wedergeboorte opgebroken.¹⁴ De nieuwe uitspraak werd opgelegd als de enige aanvaardbare uitleg van de doop. Iedereen die een kandidaat voor het ambt van predikant wilde worden, moest voortaan de

¹³ "dat volgens de Belijdenis onzer Kerken het zaad des verbonds krachtens de belofte Gods te houden is voor wedergeboren en in Christus geheiligd, totdat bij het opwassen uit hun wandel of leer het tegendeel blijkt; dat het echter minder juist is te zeggen, dat de doop aan de kinderen der geloovigen bediend wordt op grond van hunne onderstelde wedergeboorte, omdat de grond van den doop is het bevel en de belofte Gods; dat voorts het oordeel der liefde, waarmede de Kerk het zaad des verbonds voor wedergeboren houdt, geenszins zeggen wil, dat daarom elk kind waarlijk wedergeboren zou zijn, omdat Gods Woord ons leert, dat niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn, en van Izak gezegd wordt: in hem zal u het zaad worden genoemd, zoodat in de prediking steeds op ernstig zelfonderzoek moet worden aangedrongen, aangezien alleen wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden."

(...) "Intusschen meent de Synode dat de stelling, dat elk uitverkoren kind daarom reeds vóór den Doop metterdaad wedergeboren zou zijn, noch op grond van de Schrift noch op grond van de Belijdenis te bewijzen is, dewijl God zijne belofte vervult naar zijne vrijmacht op zijnen tijd, hetzij vóór of onder of na den Doop, zoodat het eisch is zich hierover met omzichtigheid uit te laten en niet wijs te willen zijn boven hetgeen God ons heeft geopenbaard." (Acta, artikel 158). (bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Veronderstelde_wedergeboorte, 19-09-2012)

¹⁴ Het volgende stuk tekst werd van de nieuwe uitspraak weggehaald: "dat de doop aan de kinderen der geloovigen bediend wordt op grond van hunne onderstelde wedergeboorte, omdat de grond van den doop is het bevel en de belofte Gods". Bovendien bepaalde de synode deze keer "dat in onze kerken niets mag worden geleerd, dat met de betrokken leeruitspraken niet ten volle in overeenstemming is." (bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Veronderstelde_wedergeboorte, 19-09-2012)

zogenaamde ‘kandidatenbinding’ ondertekenen. Deze hield alle nieuwe synodebesluiten in. Prof. Klaas Schilder en zijn collega dr. Seakle Greijdanus verzetten zich tegen de uitspraak en de opgestelde regels. Om deze reden werden ze allebei in 1944 geschorst. Hierna volgden verschillende bezwaren van de kerkleden die, net als Schilder en Greijdanus, tegen de uitspraken en handelwijze van de synode stonden. Vele gelovigen stapten uit de Gereformeerde Kerken en begonnen eigen samenkomsten te organiseren. “Op 11 augustus werd te Den Haag in de landelijke vergadering de Acta van Vrijmaking en Wederkeering gepresenteerd door K. Schilder, die vervolgens bij vele kerkenraden werd ingediend.”¹⁵

Er maakten zich ongeveer 80 duizend kerkleden en een aantal kerkraden vrij van de Gereformeerde Kerken. Zij vormden een nieuwe kerk, de zogenaamde *Gereformeerde Kerken vrijgemaakt*. Sinds die tijd bestaan er dus twee kerkgenootschappen die zich de *Gereformeerde Kerken* noemen. Het verschil wordt aangeduid door de boven genoemde benamingen synodaal en vrijgemaakt.

Op 20 september 2003 splitste zich een aantal leden af van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. Die vormen tegenwoordig een kerkgenootschap dat *Gereformeerde Kerken hersteld* of *Nieuwe Vrijgemaakte Kerken* wordt genoemd.

1.2.4 SITUATIE BINNEN DE HERVORMDE KERK NA AFSCHIEDING EN DOLEANTIE

Niet alle kerkleden die het oneens waren met de situatie binnen de Hervormde Kerk, gingen mee met de Afgescheidenen of Dolerenden. Er waren gelovigen die hun kerk niet hadden verlaten maar wel voor reorganisatie pleitten. Tot aan de Tweede Wereldoorlog was de Hervormde Kerk verdeeld in verschillende groepen die een eigen visie hadden op de vernieuwing van de kerk. Tot de belangrijke gelovigen met eigen toekomstvisie van de kerk behoorden bijvoorbeeld dr. Phillipus J. Hoedemaker, dr. Hermann F. Kohlbrugge, dr. Johannes H. Gunning of Oepke Noordmans.

Naast de genoemde theologen en de strijd van de vele kerkelijke richtingen werden er ook verenigingen gesticht met hetzelfde doel – reorganisatie en herstel van de Hervormde Kerk. Zo werd er in 1906 de *Gereformeerde Bond* opgericht “tot

¹⁵ bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Vrijmaking/Default.aspx>, 19-09-2012

verbreiding en verdediging van de waarheid in de Nederlandse Hervormde Kerk.”¹⁶
Verder onstond er in 1913 de *Vereniging van Vrijzinnig Hervormden*.

Vanaf de Afscheiding tot de Tweede Wereldoorlog bevond de Hervormde Kerk zich in een belangrijke fase van bestaan wanneer de kerkleden moesten nadenken waar de toekomst van hun kerk lag. Kort na de oorlog begonnen de hervormden eerste gesprekken te voeren met de gereformeerden over de mogelijke vereniging, of misschien beter gezegd hereniging, van deze twee kerken.

¹⁶ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 24

2 EERSTE GESPREKKEN TUSSEN HERVORMDEN EN GEREFORMEERDEN OVER VERENIGING

In 1951 aanvaardde de hervormde synode een nieuwe kerkorde. De punten waardoor de heftige discussies en splitsingen in de tijd van Afscheiding en Doleantie waren uitgevoerd, werden van de kerkorde weggenomen. Er klonken steeds meer stemmen die voor de hereniging van de hervormden en gereformeerden pleitten. De verschillen in de leer, ideeën en visie van deze twee kerkgenootschappen waren echter nog te groot. Het was nog een lange weg te gaan.

2.1 NIEUWE KERKORDE EN BEHOEFTE AAN GESPREK

Ondanks de verschillen die er nog aanwezig waren tussen hervormden en gereformeerden, begonnen de kerken toch op een manier nader tot elkaar te komen. In 1942, in de tijd van de Tweede Wereldoorlog toen Nederland bezet was door de Duitsers, verzetten zich de kerken tegen het heersende nazisme die de evangelie openlijk kritiseerde. Zij overlegden en protesteerden samen tegen het Nazi-Duitsland. Zo onstond er het Inter-Kerkelijk Overleg waar de hervormden en de gereformeerden op officieel niveau samenwerkten.

Er werd binnen de Hervormde Kerk al lang geroepen om reorganisatie. Pas tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er de eerste stappen gelegd. Dr. Koeno H. E. Gravemeijer, dr. Willem Banning en dr. Hendrik Kraemer, alle drie heel belangrijke mannen van de Hervormde Kerk, waren de eerste die daadwerkelijk aan de slag gingen met de reorganisatie. Er werd een beweging *Kerk en Gemeenteopbouw* gesticht die de vernieuwing van de kerk leidde. Ook gesprek tussen de kerkelijke richtingen werd door deze beweging bevorderd.

In 1942 werd de *Commissie voor beginselen van Kerkorde* geïnstalleerd onder Kerk en Gemeenteopbouw die een werkorde voorbereidde. Door de Commissie waren acht artikelen opgesteld die aan het *Algemeen Reglement* van 1816 werden toegevoegd. Onder andere werd erin vastgesteld dat er een synode kon bijeenkomen die samengesteld was vanuit de classes. Dat gebeurde op 31 oktober 1945 in Amsterdam, voor het eerst na de Dordtse synode in de 17^e eeuw. “*Daar werd een*

commissie benoemd die een ontwerp-kerkorde moest voorbereiden. Bijzonder was het moment waarop dr. Gravemeyer, als secretaris van de synode, na de bekrachtiging van het besluit een generale synode bijeen te roepen, de reglementenbundel van 1816 bedekte met de bijbel. Christus regeert de gemeente door Woord en Geest. Dit zou de orde en het werk van de kerk bepalen.”¹

Het werken aan een nieuwe hervormde kerkorde, die volledig terug zou keren aan de Bijbel en belijdenisgeschriften, begon, en hiermee ook de behoefte om met gereformeerden in gesprek te gaan. Het eerste officiële gesprek met de gedeputeerden van de Gereformeerde Kerken vond plaats in 1948. Beide kerken wilden meer geregeld contact en samen getuigenis geven als herenigde kerk. Er werden mogelijkheden gezocht om de kerken te herenigen. In 1950 werd er een commissie tot samenspreking benoemd door allebei synoden.

De calvinistische afkomst was herkenbaar zowel bij hervormden als bij gereformeerden. Maar er moest nog een gezamenlijke weg worden gevonden waarmee beide kerken het eens zouden zijn. Dat was juist het moeilijkste.

2.2 DRIE GESPREKSRONDEN

Lang voordat de behoefte tot gesprekken en vervolgens hereniging van hervormden en gereformeerden uitgesproken werd, had er toch wel een samenwerking tussen deze kerken bestaan in de vorm van raadplegen. Predikanten van de Confessionele Vereniging² en de Gereformeerde Bond³ (beide vormen tegenwoordig een onderdeel

¹ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 26

² Hervormde vereniging, opgericht in 1865, waarin gelovigen zich verenigden die niet tevreden waren met de destijdsse koers van de Hervormde Kerk. Het doel van de vereniging was een herstel van de Schrift en belijdenis dat de leden probeerden te bereiken door evangelisaties en later door reorganisatie van de kerk. Na het aanvaarden van de nieuwe kerkorde in 1951 waarin hun meeste ideeën werden verwezenlijkt, richtten ze zich op de ‘innerlijke reformatie’.

³ Kerkelijke groepering die in 1906 in de Nederlandse Hervormde Kerk werd opgericht. De concrete aanleiding was het uitblijven van tuchtmaatregelen tegen dominee L. Bähler, die had verklaard het boeddhisme te verkiezen boven het christendom. De vereniging stelt zich ten doel de waarheid (de belijdenis) in de Nederlandse Hervormde Kerk te verbreiden en te verdedigen. In de uitdrukking ‘verbreiding van de waarheid’ klinkt het besef door, een roeping te zien in het geheel van de kerk. Met de term ‘verdediging van de waarheid’ wordt uitdrukking gegeven aan de liefde voor en de handhaving van de gereformeerde belijdenisgeschriften in de kerk.

van de PKN) raadpleegden verschillende documenten en boeken van gereformeerde auteurs die er verschenen. Ook al waren de kerken in vele opzichten verschillend, de Schrift was iets wat ze gemeenschappelijk hadden en wat de gelovigen naar elkaar toe bracht. Ze werkten samen ook op andere gebieden, zoals onderwijs, omroep, politiek of zendingsarbeid. Daardoor kwamen ze steeds nader tot elkaar.

Er werd een nieuw kerkelijk blad *Eenigheid des geloofs* opgericht. Een van de belangrijkste oprichters en daarnaast ook de stuwende kracht van het blad was dr. Jan Gerrit Woelderink, die een enthousiaste voorstaander van de eenheid van de gereformeerde (in het oorspronkelijke zin van het woord) kerk was. De redactie van het tijdschrift bestond uit leden van verschillende kerken.

In 1949 begonnen de gesprekken tussen hervormden en gereformeerden op officieel kerkelijk niveau. Vanaf dat jaar vonden er drie verschillende gespreksronden plaats, in de jaren 1949-1952, 1952-1955 en 1957-1959.

2.2.1 EERSTE GESPREKSRONDE (1949-1952)

Tijdens de eerste gespreksronde tussen hervormden en gereformeerden kwamen onderwerpen als de belijdenis, de Heilige Schrift en de christologie aan bod. De discussie was nogal ingewikkeld. De samenwerking van de kerken tijdens de Tweede Wereldoorlog speelde geen rol meer. In de zomer van 1952 werd het verslag van de samenspreking toegezonden aan de synoden van beide kerken. Door gereformeerden werd deze in geheim besproken. Er werden zeven nieuwe deputant benoemd om de gereformeerden te vertegenwoordigen in de discussies met hervormden.

In de tijd van de eerste gesprekken verscheen een boek dat voor onrust zorgde, namelijk *Gereformeerden waarheen?* van A. Bouman en T. Booy, waarin de situatie van de Gereformeerde Kerken werd bekritiseerd. Ook werd er beweerd dat de gereformeerden zich meer moesten richten op hervormden dan op de vrijgemaakten.

2.2.2 TWEEDE GESPREKSRONDE (1952-1955)

Het gesprek van de kerken werd voortgezet en in de jaren 1952-1955 werd er een discussie gevoerd over verschillende vragen van het wezen van de kerk, verder ook maatschappelijke vragen en de leer verbonden met de Bijbel. Er werd een rapport

(bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Default.aspx?Page=Gereformeerde%20Bond,27-09-2012>)

samengesteld door predikanten dr. Hendrikus Berkhof (hervormd) en dr. Doede Nauta (gereformeerd) dat beide synoden ter bespreking kregen. Onder andere was er voorgesteld om *“afgevaardigden naar elkaars vergaderingen te zenden. Dit zou er op ongezochte wijze toe kunnen bijdragen, het medeleven met elkaars noden te bevorderen en elkaar in de strijd van de Kek in deze wereld te steunen en te sterken.”*⁴

Het rapport riep echter bezwaren binnen de Gereformeerde Kerken uit tegen de Hervormde Kerk en het voorstel was daarom door gereformeerden afgewezen. Dat zorgde voor een grote teleurstelling van de hervormden. Uiteindelijk werd toch besloten om het gesprek voort te zetten en er werden weer nieuwe vertegenwoordigers van de kerken benoemd.

2.2.3 DERDE GESPREKSRONDE (1957-1959)

Bij de derde gespreksronde die plaatsvond vanaf 1957 waren er weer nieuwe belangrijke onderwerpen aan de orde, zoals het schriftgezag, schriftkritiek, het 3^e hoofdstuk van Genesis en de synodale uitspraak van Assen van 1926. Uiteindelijk was er besloten dat het geen zin had om op deze manier verder te gaan. Dat kwam door de beslissing van de gereformeerden om zich te richten op het verstaan van de achtergrond van de verschillen in plaats van zoeken naar hereniging.

Het gesprek nam een hele andere richting. Er werd voorgesteld om toch het contact tussen de kerken te behouden maar op een andere manier, namelijk door samenwerking van moderamina⁵ van beide synoden, zo zou er een uitwisseling van gedachten en gegevens kunnen bestaan.

In verband met samenwerking tussen de kerken was er ook gedacht aan plaatselijke gemeenten. De Hervormde Kerk ondersteunde het zoeken naar contact, toenadering en samenwerking met gereformeerden op gemeentelijk niveau, de Gereformeerde Kerken wilden dit echter alleen bij bijzondere gelegenheden.

⁴ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 28

⁵ Het moderamen, pl. moderamina, is in de protestantse kerk de leiding van een kerkelijke bestuursraad op lokaal, regionaal of landelijk niveau. Het woord moderamen komt uit het Latijn en betekent stuur of roer, en – daarvan afgeleid – leiding of bestuur.

(bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Moderamen>, 27-09-2012)

Vanaf juni 1961 kwamen de moderamina regelmatig samen. Ze bespraken op dit niveau verschillende problemen en leerden zo elkaar kennen. Geleidelijk onstond er behalve landelijke ook lokale samenwerking.

Door de boven beschreven ontwikkeling kwam er echter geen eind aan het streven naar het herenigen van hervormden en gereformeerden. Er kwam alleen een nieuwe fase van het proces. De jaren '60 van de 20^e eeuw brachten een nieuwe vooruitgang in de zaak met zich mee.

3 OP WEG NAAR DE VERENIGING VANAF DE JAREN '60 VAN DE 20^E EEUW

Voor de maatschappij betekenden de jaren '60 een vooruitgang in vele opzichten. Nieuwe ontwikkelingen in de natuurwetenschap en techniek maar ook democratisering van de samenleving zijn typerend voor deze periode. Het was een onrustige tijd van bewegingen en streven naar hervorming van de maatschappij. Ook binnen de kerk ontstonden toen bewegingen die voor verschillende veranderingen pleitten.

3.1 PINKSTEREN 1961 EN DE ACHTTIEN

Hervormden en gereformeerden ontmoetten elkaar op officieel niveau zoals er was besloten tijdens de derde gespreksronde van de kerken. Het verlangen naar eenwording was er echter nog steeds sterk aanwezig. Voor vele gelovigen werd wenen inmiddels ook de twistpunten en de redenen waarom er in de 19^e eeuw de kerk splitsingen plaatsvonden. Het proces van samengaan moest volgens hen vooruitgaan.

De eerste grote impuls om het proces voort te zetten kwam van achttien hervormde en gereformeerde predikanten die 24 april 1961 in Driebergen bijeenkwamen. Zij waren allemaal werkzaam op het gebied van evangelisatie en apostolaire arbeid. Het was niet de bedoeling om een doorbraak te maken in het proces van de hereniging van de twee kerken maar om alledaagse problemen te bespreken die ze tegenkwamen. Het kwam echter wel zo ver. Evangelisatie- en radiopredikant van radio Bloemendaal ds. Gerrit Toornvliet deed toen een oproep waarin hij beweerde dat de twee gescheiden kerken moesten herenigen. De toen aanwezige predikanten vormden en beweging die 'de Achttien' werd genoemd. Rond Pinksteren dat jaar zonden zij naar de leden van beide kerken de volgende oproep:

“Ondergetekenden, een willekeurige groep van hervormden en gereformeerden, hebben op een bijeenkomst op 24 april 1961 unaniem als hun oordeel uitgesproken, dat de gescheidenheid van de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken niet langer geduld kan worden.

Bewogen door de verwachting van het Rijk Gods en de opdracht der kerk in de wereld, zijn zij er gezamenlijk van overtuigd, dat naar eenwording gestreefd moet worden.

Zij hebben zich voorgenomen stappen te doen om deze eenwording krachtig te bevorderen. Daartoe benoemde zij uit hun midden een kleine werkgroep.

Over enige tijd zullen verdere plannen bekendgemaakt worden. Reeds nu echter wordt toezending van adhesie-betuigingen van hervormden en gereformeerden op hoge prijs gesteld.

Ds. J. H. Baas, dr. E. J. Beker, ds. W. van Boeijen, Wika L. A. C. van Ginkel, ds. M. Groenenberg, ds. I. J. van Houte, ds. G. P. Klijn, ds. H. M. Kuitert, ds. G. Lugtigheid, dr. J. M. van Minnen, ds. J. Monteban, ds. T. Poot, ds. F. J. Pop, ds. E. Pijlman, dr. P. L. Schoonheim, ds. J. H. Sillevius Smitt, ds. G. Toornvliet, dr. J. M. Vlijm”¹

Het duurde een paar weken voordat er zichtbare reacties op de oproep verschenen, in de pers werd er eerst maar weinig over geschreven. Maar geleidelijk werd er steeds meer over gepraat. De kerkleden leken wel geraakt te zijn door de oproep en ze werden erdoor gemotiveerd om aan de hereniging te werken. *“Het ging in dit streven niet om de eenwording van de kerk als een doel in zichzelf, maar om de opdracht in woord en daad van het evangelie te getuigen. De kerk heeft een boodschap voor de gehele bewoonde wereld en kan zich daarbij geen verdeeldheid veroorloven.”²*

De Achttien begonnen een congres te organiseren in Utrecht. Op 26 mei 1962 werd dit gehouden onder de titel *Van Kerken tot Kerk* in de Utrechtse Jaarbeurs-hallen. Eerst was er gedacht aan de Domkerk als de plaats van de bijeenkomst maar de belangstelling van de mensen was zo groot dat er veel grotere ruimte nodig was. De organisatoren rekenden oorspronkelijk op 3000 mensen maar er kwamen er uiteindelijk 4500.

Op het congres werden twee toespraken gehouden, door prof. dr. Hendrikus Berkhof en prof. dr. Wilhelm F. de Gaay Fortman. Prof. Berkhof stelde tijdens zijn

¹ De Achttien: *Van Kerken tot Kerk*, Amsterdam 1961, p. 9-10

² Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 40

rede *Deelnemen aan elkaars leven* voor dat elke gemeente 12 leden uit haar midden zou moeten benoemen die een jaar lang zouden deelnemen aan leven en werk van de plaatselijke gemeente van de andere kerk. Dit plan was echter maar weinig gerealiseerd. Verder werden er op het congres de kerkleden en de synoden bemoedigd om actief wegen te zoeken naar herstel en hereniging van de kerken.

Kort na hun oproep hadden de Achttien het boek *Van Kerken tot Kerk*³ uitgegeven dat was bedoeld als “studieboekje voor gesprekskringen.”⁴ Na het Utrechtse congres verscheen het tweede boek *Aanvaardt elkander* dat de toespraken van het congres te Utrecht inhielden en daarnaast ook gespreksmateriaal voor toekomstige regionale congressen. In 1965 verscheen dan het laatste boek van de Achttien *Nieuw land* waarin onder andere de toespraken van congres in 1964 waren opgenomen en aan het eind een hoofdstuk over hereniging. Hiermee werd de openbare activiteit van de Achttien beëindigd. Ze wilden nooit een organisatie vormen maar eerder een beweging die een vooruitgang zou brengen in het herenigingsproces van hervormden en gereformeerden. Dat is hun meer dan goed gelukt.

De reacties op het openbare optreden, de boeken en de visie van de Achttien verschilden veel. Sommigen waren eerder voorzichtiger, anderen waren enthousiast. Er werd gewaarschuwd dat het destijdse streven naar eenwording de christelijke waarheid uit het oog zou kunnen verliezen. Het boek *Van Kerken tot Kerk* werd juist om deze reden gekritiseerd. Mensen moesten zich realiseren “*dat waarheid en eenheid een ondeelbaar geheel vormen.*”⁵

Belangrijk was in die tijd ook de conferentie van gereformeerden in Woudschoten die begin 1962 plaatsvond onder de naam *Hereniging hervormd-gereformeerd. Noodzakelijk! Mogelijk?*. Er werd een brief opgesteld waarmee 15 personen van de conferentie zich wendden aan de gereformeerde kerkenraden. Ze riepen op om het contact op te nemen met plaatselijke kerkenraden van de Hervormde Kerk. De sfeer binnen de Gereformeerde Kerken was toen verward, er waren groepen gelovigen die het niet eens waren met het streven naar de eenheid. De samenwerking

³ *Van Kerken tot Kerk* heette ook de toespraak van prof. dr. Wilhelm F. de Gaay Fortman op het congres te Utrecht in 1962.

⁴ De Achttien: *Van Kerken tot Kerk*, Amsterdam 1961, p. 13.

⁵ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 41

van hervormden en gereformeerden op kerkraadsniveau was echter maar een kwestie van de tijd.

3.2 SAMEN OP WEG

3.2.1 RAPPORT ‘SAMEN OP WEG’

Omdat de Achttien alleen een beweging vormden zonder bepaalde plannen om de hereniging van de kerken uit te voeren, nam de belangstelling van de maatschappij geleidelijk af. In 1969 kwam een nieuwe groep naar voren, namelijk jongeren en de hervormde beweging *Kerk 66-2000*. Uit deze beweging werden door Hervormde Jeugdraad en de Nederlandse Gereformeerde Jeugdraad gespreksgroepen opgericht die de taak en de toekomst van de twee kerken bespraken. “*In 38 door sociologen geselecteerde gemeenten namen 571 jongeren aan deze gespreksgroepen deel. Uit de verslagen van deze groepen werd een nota samengesteld met de titel ‘Samen op Weg’.* In het rapport wordt krachtig gepleit voor oecumenische samenwerking zonder beperking. De gescheidenheid is niet relevant en niet acceptabel.”⁶ Er moesten serieuze stappen worden genomen om de kerken te verenigen én te vernieuwen. De jongeren gaven ook een plan voor het komende 10 jaar. In 1980 moesten hervormden en gereformeerden weer één kerkgenootschap vormen.

Op 18 november 1969 werd het rapport *Samen op Weg* geaccepteerd door de hervormde synode en er werd bereidheid uitgesproken om samen op weg te gaan met de gereformeerden. Bij de gereformeerden kwam het rapport op 25 november 1969 aan bod. Het was niet zo gemakkelijk als bij hervormden maar uiteindelijk werd het rapport van jongeren wel aangenomen.

Er werd een werkgroep opgezet van hervormden en gereformeerden die de naam *Samen op weg* kreeg en die, uitgaand van het rapport, voorstellen zou moeten formuleren. De eerste vergadering van de werkgroep Samen op Weg vond op 19 februari 1971 plaats. Zo begon officieel het *Samen op Weg-proces*.

⁶ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 42

3.2.2 KONKORDIE VAN LEUENBERG

De oecumenische gesprekken werden na de Tweede Wereldoorlog niet uitsluitend geleid tussen hervormden en gereformeerden. Er was nog een derde kerk die geraakt was door de naoorlogse kerkelijke situatie, namelijk de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Lutheranen hebben jarenlang zonder problemen samengewerkt met de Hervormde Kerk en ze hielden zelfs gemeenschappelijke diensten. In 1956 kwamen deze twee kerken tot een consensus over het avondmaal. Er onstond een vraag onder de lutheranen of het zelfstandige voortbestaan van hun steeds kleinere kerkgenootschap nog mogelijk was. Naar aanleiding van deze vraag werd in november 1970 door de lutherse synode besloten om een passende partner te zoeken. In 1973 besloot de synode om alsnog zelfstandig voort te gaan omdat er geen ideale partner was voor de lutheranen en omdat ze vreesden voor afscheiding van gemeenten na eventueel samengaan met een andere kerk.

Dit besluit betekende voor lutheranen dat er een vernieuwing binnen de kerk moest komen. Veranderingen waren te zien op het gebied van gemeenteopbouw, catechese en pastoraat. Aan het Evangelisch-Luthers Seminarium te Amsterdam ging de *Lutherse Leken Opleiding* van start.⁷ Oecumenische samenwerking tussen lutheranen en andere kerken werd echter niet verbroken. Een van de bewijzen ervan was bijvoorbeeld het vervangen van het lutherse *Gezangboek* van 1955 door het nieuwe *Liedboek voor de Kerken* in 1973.

Een nieuwe mogelijkheid om samen op weg te gaan met de Evangelisch-Lutherse Kerk werd geopend in het voorjaar van 1973. Oecumenische gesprekken tussen calvinisten en lutheranen op Europees niveau leidden toen tot het samenstellen van de Konkordie van Leuenberg (genoemd naar de Zwitserse plaats Leuenberg) die in Nederland door vier reformatorische kerkgenootschappen werd ondertekend, namelijk door de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden en de Remonstrantse Broederschap. De inleiding van de *Konkordie* klinkt als volgt:

⁷ Tegenwoordig wordt elk jaar een *Cursus Lutherana* georganiseerd door de PKN. “De cursus is ontstaan na de samenvoeging van de vroegere Lutherse Leken Opleiding en de Cursus Theologische Vorming Gemeenteleden en is samengesteld door Dr. S. Hiebsch. De cursus staat open voor alle geïnteresseerden met belangstelling voor theologie en kerk uit alle Protestantse gemeenten en daarbuiten.”

(bron: <http://www.pkn.nl/pcte/toerusting/cursussen/vorming/Paginas/Lutherana.aspx>, 11-10-2012)

*“De met deze Konkordie instemmende Lutherse, Gereformeerde en de uit deze voortgekomen geünieerde kerken, alsmede de daarmede verwante voorreformatorische kerken der Waldenzen en der Boheemse Broeders, stellen op grond van hun leergesprekken onder elkaar het gemeenschappelijk verstaan van het Evangelie vast, zoals dit in het navolgende uiteengezet wordt. Dit maakt het hun mogelijk kerkgemeenschap te betuigen en te verwerkelijken. In dankbaarheid, dat zij nader tot elkaar gebracht zijn, belijden zij tegelijkertijd, dat de worsteling om waarheid en eenheid in de kerk ook met schuld en leed verbonden was en is. Met dankbaarheid erkennen zij, dat zij tot elkaar gebracht zijn en een Konkordie van reformatorische kerken in Europa kunnen sluiten.”*⁸

De *Konkordie van Leuenberg* is geen belijdenisgeschrift. Het is eerder een verwoording van waar de ondergetekenden in geloven op basis van het evangelie, samengesteld in 4 hoofdstukken: I Inleiding, II Het gemeenschappelijk verstaan van het evangelie, III De overeenstemming met betrekking tot de leerveroordelingen uit de tijd van de Reformatie, IV Afkondiging en verwerkelijking van kerkelijke gemeenschap.

Dankzij de Konkordie kwamen de Nederlandse reformatorische kerken nader tot elkaar. Het duurde echter nog enkele jaren voordat de lutheranen werkelijk samen op weg gingen met hervormden en gereformeerden.

3.2.3 EERSTE GEZAMENLIJKE VERGADERINGEN VAN DE GENERALE SYNODEN

Het jaar 1973 betekende een doorbraak voor het Samen op Weg-proces op het gebied van gezamenlijke discussies tussen hervormden en gereformeerden. Van 15 tot 16 juni dat jaar vond de eerste gezamenlijke vergadering van de hervormde en de gereformeerde generale synode (later werden de gezamenlijke vergaderingen *de combisynode* genoemd) plaats in de Lucaskerk te Utrecht. *“Ein gemeinsames Komitee wurde gegründet, mit der besonderen Aufgabe, den Samen op Weg-Prozess zu begleiten. Diese Kommission konzentrierte sich zunächst auf die lokalen Ebene.”*⁹

⁸ bron: <http://www.leuenberg.net/node/619>, 11-10-2012

⁹ “Er werd een gemeenschappelijk comitee opgericht, met de bijzondere taak het Samen op Weg-proces te bevorderen. Deze commissie zich eerst op het lokale niveau.” (uit: *Der Vereinigungsprozess in den Niederlanden*, toespraak van ds. J. G. Heetderks te Münster, 14-06-2012)

Het oprichten van de commissie, *Raad van Deputaten Samen op Weg*, werd vastgesteld in een ontwerp-statuut voor het houden van dit soort vergaderingen dat op de vergadering van 1973 werd aanvaard. Er werd tevens een gemeenschappelijk doel geformuleerd: “*a. gestalte geven aan het in beide kerkgemeenschappen levende verlangen naar landelijke eenheid; b. de eenheid bevorderen in getuigenis en dienstbetoon, onder meer door uiting te geven aan gemeenschappelijke inzichten omtrent het belijden van de kerk, het leven en werken van de plaatselijke gemeenten of kerken en de roeping van de kerk in de samenleving.*”¹⁰

Sinds de eerste vergadering van de combisynode in 1973 werd voor de toekomstige vereniging van de hervormden en de gereformeerden een nieuwe benaming gebruikt, namelijk “integratie”. Deze vorm van samengaan werd bewust gekozen. De andere mogelijkheden als federatie of fusie, resp. hereniging, zouden de verenigde kerken veel te veel of andersom veel te weinig vrijheid geven.

Het statuut-ontwerp moest nog aanvaard worden door elke generale synode apart om officieel van kracht te worden.¹¹ Voor de hervormden was dit geen probleem maar de gereformeerden beweerden dat een integratie nog te veel was en dat het Samen op Weg-proces moest voortgezet worden op het niveau van samenwerking.

Na de eerste vergadering kwam in de jaren '70 en '80 nog een aantal bijeenkomsten van de zogenaamde combisynode. De discussies waren vaak moeizaam. Er werden door de Raad van Deputaten Samen op Weg verschillende werkgroepen opgericht die allerlei onderdelen van het samengaan moesten verwerken. Naast het landelijke niveau werd ook nadruk gelegd op de plaatselijke gemeenten. Er werd een voorlopige regeling opgesteld, de zogenaamde *Tussenorde*, voor gemeenten die plaatselijk al een federatie hadden gevormd. Dat was vooral het geval van het zuiden van Nederland waar in 1976 ongeveer 30 gefedereerde gemeenten waren.

De belangrijkste mijlpaal in het Samen op Weg-proces kwam in 1986. Precies honderd jaar na de Doleantie van 1886 verklaarden de hervormden en de

¹⁰ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 64-65

¹¹ Dat gold ook voor alle andere besluiten van de combisynode, later triosynode. Elk besluit moest door Generale Synoden van alle twee, later drie, kerkgenootschappen aanvaard worden om in werking te komen.

gereformeerden “in staat van hereniging” te zijn. In datzelfde jaar werd de Evangelisch-Lutherse Kerk een waarnemer in het Samen op Weg-proces en in 1990 begonnen de lutheranen officieel mee te doen aan het verenigingsproces. Dit feit bracht enkele veranderingen met zich mee. Het proces mocht niet meer als *hereniging* worden beschouwd, maar als *vereniging*. Ook de naam van de combisynode veranderde, sindsdien heette die *de triosynode*.

4 LAATSTE FASE VAN HET SAMEN OP WEG-PROCES EN HET ONTSTAAN VAN DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND

4.1 'IN STAAT VAN HERENIGING'

De gebeurtenissen van 1986 openden de laatste periode van het Samen op Weg-proces. Er was al in 1984 besloten om *de Verklaring van Overeenstemming ten aanzien van het samen kerk zijn* en *de Intentieverklaring*¹ naar alle kerkelijke vergaderingen te zenden met de vraag: “*Kan uw vergadering instemmen met de voortgang van het proces van hereniging van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland?*”² Deze documenten werden eerst op het landelijke niveau besproken en goedgekeurd door afzonderlijke synoden en dan pas, in 1985, toegestuurd naar de lagere vergaderingen die voor 1 januari 1986 hun meningen bekend moesten maken.

De Verklaring van Overeenstemming zou de basis moeten vormen om de twee kerken ‘in staat van hereniging’ te verklaren. Dat gebeurde op 14 november 1986

¹ “*Wij, de generale synoden van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland, leggen getuigenis af van onze verbondenheid in Jezus Christus.*

Hij is ons heil, Hij geeft ons Zijn opdracht. Deze verbondenheid gaat boven onze verschillen uit. Wij zouden onze schuld tegenover God en mensen groter maken, indien wij in de gescheidenheid zouden berusten.

Wij danken God voor de beweging van toenadering, waarin wij betrokken zijn.

Wij weten ons verbonden met de Kerk der eeuwen in een gelovig luisteren naar de Schriften en in een traditie die verwoord is in de vroege kerk en in die van de Reformatie.

Wij beseffen, dat wij op elkaar aangewezen zijn door de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor onze opdracht tot getuigenis en de dienst der gerechtigheid in de wereld.

Wij willen de verschillende vormen van kerk-zijn, die gestalte kregen in de tijd waarin we afzonderlijke wegen gingen, niet langer tegenover elkaar stellen, maar in gehoorzaamheid aan de Heer der Kerk inbrengen in een proces van hereniging en vernieuwing.

Wij bidden, dat onze kerken, geleid door Woord en Geest, één kerk mogen worden, tot eer van God de Vader, in dienst van Zijn Koninkrijk.”

(Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 78)

² Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 98

tijdens een vergadering van de combisynode in Ede. Zoals geschreven in het vorige hoofdstuk, werd de verklaring honderd jaar na de Doleantie en tevens 25 jaar na de oproep van de Achttien gedaan. Enkele dagen later werd de verklaring ook door de afzonderlijke synoden besproken en geratificeerd.

De gespannen kerkelijke situatie werd natuurlijk door de media gevolgd. Blijkbaar maakte het Samen op Weg-proces een verwarrende indruk. Op 29 november 1986 werd in het Reformatorisch Dagblad een artikel met de titel *'In staat van hereniging': een wazige toekomst* geschreven. De auteur toont erin zijn verwarring in verband met een onduidelijke regeling die uitkomt van het besluit dat enkele dagen geleden was genomen: *"De 'staat van hereniging' blijft inmiddels een vaag begrip en een wazige zaak. Ze houdt in dat beide kerken „niet meer vrijblijvend tegenover elkaar staan", dat het proces naar eenheid "doorgaat en zoveel mogelijk wordt gestimuleerd". Maar tegelijk heeft de combisynode nadrukkelijk uitgesproken dat de plaatselijke gemeenten vrij zijn om geen samenwerking aan te gaan."*³

De verklaring dat de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken nu 'in staat van hereniging' waren, betekende niet dat het herenigingsproces voortaan zonder problemen zou lopen. Er was echter een belangrijke stap vooruit gemaakt.

4.2 WAARNEMERS VAN HET SAMEN OP WEG-PROCES

4.2.1 EVANGELISCH-LUTHERSE KERK – EERST WAARNEMER, LATER SOW-KERK

In 1973 besloten de lutheranen, ondanks het feit dat hun kerkgenootschap steeds kleiner aan het worden was geweest, om verder te gaan als zelfstandige kerk. Na tien jaar zou de ontwikkeling binnen de kerk geëvalueerd moeten worden. Er werd hard gewerkt aan de versterking van de eigen identiteit van de Evangelisch-Lutherse Kerk. Dat hielp de kleine kerk echter niet. In de Generale Kerkelijke Vergadering van 1982 werd voorgesteld om deel te nemen aan het Samen op Weg-proces van hervormden en gereformeerden, maar deze mogelijkheid werd geweigerd. Een vooruitgang was er echter wel te zien. Er werd een commissie benoemd die de toe-

³ bron: <http://www.digibron.nl/search/share.jsp?uid=0000000012e96e028411743e63cf8f9&sourceid=1011,12-10-2012>

komstige mogelijkheden van samenwerking met de SoW-kerken zou moeten analyseren. De commissie schreef een rapport *Op weg naar 2000 en verder* met de conclusie dat de lutherse kerk toch zelfstandig moest blijven bestaan.

In november 1983 kwam de lutherse synode weer bijeen. Het bleek dat niet iedereen het eens was met het rapport van de commissie. Prof. Joop P. Boendermaker heeft toen voorgesteld om federatie te gaan vormen met hervormden en gereformeerden met verwijzing naar de *Konkordie van Leuenberg* die zowel de lutheranen als hervormden en gereformeerden hadden ondertekend. De twee voorstellen, van de commissie en van prof. Boendermaker werden later besproken in de gemeenten en er werd er ook over gestemd, vooral om de meningen van de kerkleden te peilen. De reacties waren niet overtuigend maar het kon de komende beslissingen niet verhinderen.

In mei 1985 kwam een nieuw idee, namelijk dat de kerk meer ruimte zou geven om samen te werken met gemeenten van andere kerken op plaatselijk niveau maar de zelfstandige landelijke kerk zou voortbestaan. In november 1985 koos de lutherse synode met de meerderheid van de stemmen ervoor om de Samen op Weg-kerken te vragen de Evangelisch-Lutherse Kerk als participant van het verenigingsproces te accepteren.

Een jaar later, op 14 november 1986, kwam het verzoek van lutheranen aan bod in de combisynode en werd goedgekeurd. De Evangelisch-Lutherse Kerk werd eerst een waarnemer van het proces. De deelname van de derde kerk aan het proces eiste namelijk aanpassingen van regelingen. Er moest onder andere in alle goedgekeurde documenten de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden worden toegevoegd naast de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland. De voorstellen van de aanpassingen werden in 1988 besproken en aanvaard.

Op verzoek van de Raad van Deputaten moesten de lutheranen ook een reactie geven op de Verklaring van Overeenkomst. *“Vanaf 1987 hadden leden van de lutherse kerk ook al deelgenomen aan de beraadslagingen over de Verklaring. De lutherse synode van 10 en 11 november 1989 besprak de bevindingen van de Theologische Commissie. De inleiding releveert hoe het hoofdmotief tot het verzoek om te participeren in Samen op Weg was: ‘de opdracht het Woord te dienen en te*

verkondigen. ' Deze verantwoordelijkheid moet gezamenlijk gedragen worden, zeker in de huidige samenleving. ' ⁴ Dat was duidelijk en alle drie kerken waren het er mee eens.

Het laatste wat nog besproken moest worden, was de opvatting van de verantwoordelijkheid voor de wereld. Dat bleek een twistpunt te zijn. Uiteindelijk waren het de uitspraken in de Konkordie van Leuenberg die met de oplossing van deze vraag hadden geholpen. Er kan gesteld worden dat het juist de Konkordie was die de deelname van lutheranen aan het verenigingsproces überhaupt mogelijk maakte. Op 26 oktober 1990 werd de Evangelisch-Lutherse Kerk een officiële participant in het Samen op Weg-proces. Het kon dus niet meer om een kerkelijke hereniging gaan maar om vereniging. De Samen op Weg-kerken was vanaf dat moment een benaming voor 3 kerken en de combisynode moest daarom haar naam veranderen, voortaan werd er gesproken over de triosynode.

4.2.2 REMONSTRANTSE BROEDERSCHAP

De Remonstrantse Broederschap was, net als de Evangelisch-Lutherse Kerk, een kleine kerkgenootschap. Maar de verhouding van remonstranten tot de Samen op Weg-kerken was niet zo gemakkelijk als bij de lutheranen. Dat had te maken met een gebeurtenis van de 17^e eeuw. De remonstranten waren in 1619 door de Gereformeerde Kerk weggezonden van de Nationale Synode in Dordrecht (*zie hoofdstuk 1*). De toen aanvaarde Dordtse Leerregels, die tot nu toe tot de gereformeerde belijdenisgeschriften behoren, werden ook de *Vijf Artikelen tegen de Remonstranten* genoemd.

Pas tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er weer een weg nader tot elkaar gezocht. Er verscheen een boek *Hervormd-Remonstrants gesprek*, geschreven door een hervormde en een remonstrant, dat een aanleiding werd voor officiële gezamenlijke gesprekken. De hervormden nodigden de remonstranten in 1960 uit, na bespreking door de synode, voor een nader gesprek. Er werd een hervormd-remonstrantse commissie samengesteld die in 1966 een rapport *Enige aspecten van de leer der uitverkiezing* uitgaf. "De commissie verheldert in haar rapport enkele theologische geschilpunten uit het verleden en plaats deze in een gemeenschappelijk kader. De nadruk ligt op de verkiezende liefde van God die do zondaar rechtvaardigt. De

⁴ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 98

geschillen die in 1619 aanleiding gaven tot de kerkscheuring hebben in de toenmalige bewoordingen hun geldigheid verloren. Zo kwam het tussen de Hervormde Kerk en de Remonstrantse Broederschap tot een consensus.”⁵ Tot de jaren ’80 gebeurde er dan niets bijzonders wat de zaak vooruit zou schuiven.

De verhouding van remonstranten tot de Gereformeerde Kerken was veel ingewikkelder. Geen van de twee had behoefte aan een officieel contact, ook al ontmoetten ze elkaar op nationaal en internationaal oecumenisch niveau. De gereformeerden beschouwden de remonstranten als een vrijzinnig kerkgenootschap. Zij hadden immers geen belijdenisgeschrift, alleen een *Beginselverklaring* waaraan ze zich hielden: “*De Remonstrantse Broederschap is een geloofsgemeenschap die geworteld is in het evangelie van Jezus Christus en getrouw aan haar beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid God wil vereren en hem dienen.*”⁶

Op 18 november 1985 stuurde de remonstrantse Algemene Vergadering van Bestuur een verzoek om waarnemerschap bij het verenigingsproces aan de Samen op Weg-kerken. Er werd ook een aantal argumenten toegevoegd in het verzoek. De remonstranten benadrukten bijvoorbeeld de gemeenschappelijke historische wortels, de oecumenische samenwerking op nationaal en internationaal niveau. Zij hebben tevens de Konkordie van Leuvenberg ondertekend net als alle drie Samen op Weg-kerken en hadden deelgenomen aan de samenstelling van *het Liedboek voor de Kerken*.

Het duurde nog 3 jaar voordat de remonstranten officiële waarnemers werden van het Samen op Weg-proces. Er waren punten waarover gediscussieerd moest worden. Onder andere ging het om de invulling van het remonstrantse waarnemerschap of om de mening van de remonstranten over de *Verklaring van Overeenstemming*. Op 29 oktober 1988 werd er tijdens een vergadering van de hervormde en de gereformeerde synoden gestemd over het toelaten van de Remonstrantse Broederschap als waarnemer bij het verenigingsproces. Het toelatingsbesluit werd aangenomen met slechts 19, vooral hervormde, van de 129 stemmen tegen.

⁵ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 120-121

⁶ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 120

De remonstranten werden betrokken als waarnemers bij het Samen op Weg-proces van 1988 tot 1993. In 1993 besloten ze het waarnemerschap op te zeggen omdat ze het niet eens waren met de toen aanvaarde kerkorde die ze als té traditioneel beschouwden.

4.3 KNELPUNTEN

In het kader van Samen op Weg-proces werkten 3 verschillende kerkgenootschappen aan een vereniging. Dat betekende ook 3 verschillende kerkelijke culturen en theologische tradities die er met de jaren van zelfstandig bestaan waren ontwikkeld. Dat bracht twistpunten en botsingen met zich mee. Vooral bij de hervormden en de gereformeerden was het duidelijk te zien. Aan het begin waren het de gereformeerden die vele bezwaren hadden, later waren het de hervormden. Het was de bedoeling om de 3 kerken als geheel te verenigen zonder dat er enige splitsing zou ontstaan. In de loop van de tijd bleek het echter steeds moeilijker te zijn, vooral aan de kant van de Hervormde Kerk.

In 1986 verscheen er de brochure van de Gereformeerde Bond *Overwegingen inzake uitgangspunten en knelpunten* en kort daarna *het Manifest* dat bedoeld was voor de hervormde synode. In het Manifest komen vijf punten aan bod: “1. Het is onbegrijpelijk dat besloten is tot de Staat van Hereniging terwijl veertig procent van de gemeenten tegen de voortgang van het proces is. 2. Er wordt dringend opgeroepen om te voorkomen dat gemeenten op enigerlei wijze in een dwangpositie zouden raken. 3. Laat het proces van Samen op Weg niet onder druk staan van een kleine minderheid van gemeenten, waar men gefedereerd samengaat. 4. Zie af van de vorming van gefedereerde classes. 5. Schep ruimte voor die minderheid van gemeenten die, thans verspreid over het land, tot federatie besloten hebben. Het bovenstaande is ingegeven door een diep verlangen naar het voortbestaan van de vaderlandse kerk, aldus het slot.”⁷

In november 1988 werd na bespreking van het Manifest door de hervormde synode een *Commissie Inventarisatie Knelpunten* opgericht die een intern hervormd

⁷ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 124. Met de term Vaderlandse kerk wordt de reformatorische kerk bedoeld die zich in de 16^e eeuw begon te vormen.

rapport uitbracht waarin alle knelpunten en moeilijkheden werden opgenomen. Ook psychologische en historische knelpunten werden door de commissie verwerkt.

Niet alleen de Gereformeerde Bond sprak zijn zorgen uit in verband met het Samen op Weg-proces, maar ook de Confessionele Vereniging en het Confessioneel Gereformeerd Beraad⁸. Dit drietal gaf een *Gezamenlijk appèl* uit waarin gesproken werd over een verontrusting met betrekking tot de opvattingen van Samen op Weg betreffend de Bijbel, ethische kwesties en pluraliteit.

Binnen de Gereformeerde Kerken was het verzet tegen Samen op Weg niet zo groot maar in ieder geval hielden ze zich ook bezig met de knelpunten in het proces. In december 1991 verscheen een gespreksnotitie *Knelpunten in het Samen-op-Wegproces*. Er werden onderwerpen besproken als “*de aversie tegen bestuur en regelgeving, de ‘terugkeeroptie’ als een verloochening van Afscheiding en Doleantie, de plaats van het belijden, de kerkelijke tucht, de geografische gemeente, de geboortelieden en het verzet tegen de hiërarchie in de Hervormde Kerk.*”⁹ Verder moesten bij de gereformeerden, net als bij de hervormden, ook de psychologische factoren in het verenigingsproces worden besproken.

Het Samen op Weg-proces had een goede coördinatie nodig. Maar de coördinatie was er juist een zwak punt van. Ondanks de verwarde ontwikkelingen ging het proces door en de vooruitgang in de jaren '90 had een sleutelrol als het om de vorming van de verenigde kerk ging.

⁸ Groep van ‘verontrusten’ binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland, die zich in 1970 aaneengesloten hebben in een stichting, om zo meer invloed te kunnen uitoefenen op de ontwikkelingen binnen hun kerken. Sinds 1974 geven ze het maandblad Credo uit. Ze leggen sterke nadruk op het confessionele karakter van kerk en theologie. Over het geheel nemen ze een gematigd kritisch standpunt in. Dat geldt ook voor hun houding ten aanzien van het proces van Samen op Weg. De meeste leden en ook de meeste aangesloten kerkenraden zijn meegegaan in de Protestantse Kerk in Nederland. Om de kerkleden directer te betrekken, werd in 1985 de stichting omgezet in een vereniging.

(bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Default.aspx?Page=Confessioneel%20Gereformeerd%20Beraad>, 14-10-2012)

⁹ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 126-127

4.4 KERKORDE, NAAM EN STRUCTUUR VAN DE VERENIGDE KERK

4.4.1 ONTWERPEN EN AANVAARDEN VAN KERKORDE

Een nieuwe kerk heeft een kerkorde nodig. In het geval van Samen op Weg moest het niet om een geheel nieuwe kerkorde gaan maar om een gemeenschappelijke. Op 25 oktober 1990 besloot de triosynode om de *Werkgroep Kerkorde* op te richten. Deze werd samengesteld van vijf hervormden, vijf gereformeerden en drie lutheranen. Hun opdracht was duidelijk: Samen een kerkorde voor te bereiden die uit zou gaan van de kerkordes van alle drie bijbetrokken kerkgenootschappen en de documenten die in het kader van Samen op Weg-proces al waren aanvaard.

Op 4 februari 1991 kwam de Werkgroep Kerkorde voor het eerst bijeen. Er werd een jaar tijdens 31 vergaderingen aan de kerkorde gewerkt, er werd gediscussieerd en naar compromissen gezocht. Het was de bedoeling dat het een belijgend document zou worden, niet heel uitgebreid maar duidelijk geformuleerd, opgebouwd aan wat de gelovigen bindt en waar ze in geloven en genoeg ruimte gevend voor eigen inbreng van de gemeenten.¹⁰

In 1992 werd de concept-kerkorde voorgesteld. Eerst werd deze op de vergadering van de moderamina en Raad van Deputaten besproken op 25 juni 1992. De reacties waren positief. Er werd ook afgesproken dat het concept besproken zou worden in alle drie afzonderlijke synoden en dan pas in de triosynode. De generale synode van Gereformeerde Kerken kwam op 9 september 1992 bijeen. De gereformeerden waren heel dankbaar voor het ontwerp, de kritiek richtte zich met name op het taalgebruik. Bij de lutheranen wier vergadering op 12 september plaatsvond, waren naast blijdschap over de vereniging ook zorgen te zien. Zij waren namelijk bang dat ze de lutherse identiteit zouden kunnen verliezen. De vergadering van de Hervormde Kerk duurde twee dagen, van 24 tot 25 september. Hervormden waren vooral blij om het belijgende karakter van de kerkorde en de sterke betrokkenheid op gemeenten.

¹⁰ Een interessant detail: De kerkorde van de Gereformeerde Kerken zag er precies zo uit – niet uitgebreid en ruimte gevend. Maar wat er wél in was vastgesteld, dat was voor de kerkleden strikt bindend. De hervormde kerkorde regelde darentegen alles tot aan de laatste puntjes. Voor eigen initiatief was er maar weinig ruimte over.

Voor de meeste discussies zorgde de voorgestelde naam. Juist de naam werd een van de meest besproken onderwerpen op de vergadering van de triosynode in oktober 1992. De concept-kerkorde stelde de naam *Verenigde Reformatorische Kerk in Nederland* voor die veel kritiek opleverde. Tevens werd er echter geen ander voorstel ondersteund. De naam van de verenigde kerk bleef ook na de officiële aanvaarding van de kerkorde een problematisch onderwerp.

De kerkorde werd, na lange besprekingen en kritiek, door de triosynode in oktober 1993 aanvaard in eerste lezing met 123 stemmen voor en 41 tegen. In tweede lezing van november 1993 werden dan wijzigingsvoorstellen van gemeenten en classes verwerkt. In 1997 werd de kerkorde met ordinaties vastgesteld door de triosynode. De ratificatie ervan liep vast bij de bespreking door de hervormde synode in 1998 wegens de naam *Verenigde Protestantse Kerk*. Pas op 13 december 2002 werd de kerkorde definitief aanvaard en daarmee werd *Protestantse Kerk in Nederland* de officiële naam van de verenigde kerk.

De huidige kerkorde van de PKN die geldig is vanaf 1 mei 2004 bestaat uit 19 artikelen en er horen ook de ordinaties bij. “*De kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland ziet er bij eerste oogopslag juridisch uit, maar daarachter zit een visie, gaat een elan schuil, een dragende spiritualiteit die de identiteit van de kerk aan-geeft.*”¹¹

4.4.2 NAAMGEVING

Voor de naam *Verenigde Reformatorische Kerk* werd door de Werkgroep Kerkorde in 1992 natuurlijk niet toevallig gekozen. Het eerste voorstel kreeg echter geen steun dus moest er een nieuwe optie worden bedacht. Het was belangrijk dat er in de naam de kern van de kerk, de traditie en de continuïteit zouden weerklinken. Als tweede mogelijkheid werd de naam *Verenigde Protestantse Kerk in Nederland* voorgesteld. Over de naam werd ook gestemd en er werden naast het voorstel van de werkgroep nog twee andere namen ondersteund, namelijk *Verenigde Hervormde Kerk in Nederland*, *Verenigde Protestantse Kerk in Nederland* en *Evangelische Kerk in Nederland*. De triosynode liet zich overtuigen door de werkgroep en heeft de naam *Verenigde Protestantse Kerk* aanvaard, samen met de hele kerkorde, in november

¹¹ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 135

1993. Maar zoals hierboven gezegd, riep deze naam protesten uit van de kant van hervormden wiens synode op 21 maart 1998 bijeenkwam om over de kerkorde te stemmen.

De Werkgroep Kerkorde en de Raad van Deputaten werden verzocht om een nieuw voorstel van de naam voor te bereiden. De werkgroep schreef een *Memo-randum naamgeving* waarin de hele kerkgeschiedenis werd opgenomen. Na een gezamenlijk overleg werd er de naam *Verenigde Kerk der Hervorming in Nederland* voorgesteld maar de triosynode van 21 november 1998 aanvaardde die niet.

Het probleem met de naam kwam opnieuw aan bod in april 2002. De namen Verenigde Protestantse Kerk in Nederland en Verenigde Kerk der Hervorming in Nederland werden toen afgewezen als niet meer bruikbaar. Er kwam nog een aantal andere mogelijkheden maar uiteindelijk werd door de triosynode op 13 december 2002 voor de naam *Protestantse Kerk in Nederland* gekozen. Zo werd de vorming van de kerkorde, waarin de naam is opgenomen, bijna afgesloten. Wat er nog definitief vastgesteld moest worden, waren de ordinaties of anders gezegd regelingen, die samen met de kerkorde een administratieve basis van de kerk vormen. Eigenlijk waren ze al in november 2002 aanvaard maar de tweede lezing waarbij nog bepaalde wijzigingen werden gedaan, vond pas in juni 2003 plaats. Vanaf dat moment stond de vereniging al niets meer in de weg.

4.4.3 EEN NIEUWE STRUCTUUR

Vanaf de jaren '90 werd er gewerkt aan het opbouwen van een kerkstructuur die aanvaardbaar zou zijn voor alle deelnemers van het Samen op Weg-proces. Er werd de Commissie Structuurvragen opgericht. Deze werkte in dezelfde periode als Werkgroep Kerkorde dus liepen er toen in feite twee processen naast elkaar. Op de vergadering van triosynode in 1992 waar het concept van de kerkorde werd besproken, kwam ook het eerste fusierapport van de Commissie Structuurvragen aan bod.

In oktober 1994 aanvaardde de triosynode het rapport *Mensen en structuren* van de Commissie Structuurvragen. *“Het rapport ‘Mensen en structuren’ schetst de organisatiestructuur van de landelijke en regionale organisatie van de toekomstige verenigde kerk. Een vernieuwing van deze structuur was hoognodig. De drie SoW-kerken hadden op landelijk niveau samen meer dan honderd verschillende organen, deputaatschappen en commissies. De functionarissen die daaraan verbonden waren,*

werkten vanuit zeven verschillende locaties."¹² De classes van hervormden en gereformeerden werden dat jaar gelijkgetrokken. Er onstond ook het tijdschrift *Kerk-informatie*, het officiële gezamenlijke orgaan van de Samen op Weg-kerken die tot op heden actief is in het kader van de PKN.

Een heel belangrijk moment voor het Samen op Weg-proces was de opening van *het Protestants Landelijk Dienstcentrum te Utrecht* op 1 december 1999 waarin alle landelijke kantoren van de Samen op Weg-kerken voortaan gevestigd zouden zijn. De opening vond plaats in aanwezigheid van koningin Beatrix en alle synodeleden. Naast het landelijke centrum onstonden er geleidelijk ook negen regionale dienstcentra die tot 2008 functioneerden.

Het kostte heel veel moeite en tijd om een kerkelijke structuur samen te stellen waar alle Samen op Weg-kerken het mee eens zouden zijn. Er werd daaraan jarenlang gewerkt. Maar uiteindelijk is het wel gelukt en de structuur kreeg een vaste gestalte. Voor een schema van de huidige structuur van de PKN zie *Bijlage 2*.

4.5 1 MEI 2004: HET OFFICIËLE ONTSTAAN VAN DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND

4.5.1 VERKLARING VAN VERENIGING

Nadat alle nodige documenten en regels waren vastgesteld, was er de tijd om zich verder te bewegen in het Samen op Weg-proces, namelijk naar de vereniging zelf. Op 12 december 2003 vonden vergaderingen van afzonderlijke synoden in Utrecht plaats. De hervormden kwamen bijeen in de Jacobikerk, gereformeerden in de Nicolaïkerk en lutheranen in de Lutherse Kerk. Alle drie vergaderingen hadden hetzelfde programma – bespreken en goedkeuren van het besluit tot vereniging.

Later op de dag volgde een gebedsdienst in de Dom te Utrecht in het bijzijn van koningin Beatrix waar de *Verklaring van Vereniging* werd ondertekend door de drie synodevoorzitters – ds. Arie W. van der Plas (NHK), ds. Jan-Gerd Heetderks (GKN) en ds. Ilona Fritz (ELK). Dit is de tekst van de Verklaring:

¹² Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 147

“Heden, twaalf december tweeduizenddrie, hebben de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, de generale synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland en de synode van de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden besloten de aan hun zorg en leiding toevertrouwde kerken te verenigen in de Protestantse Kerk in Nederland.

Wij verenigen ons in het geloof dat onze Heer Jezus Christus zelf om de eenheid van zijn kerk heeft gebeden, opdat de wereld in hem gelove.

De gescheiden wegen die onze kerken in de Nederlanden sinds de reformatie in de zestiende eeuw en de Afscheiding en de Doleantie in de negentiende eeuw zijn gegaan, komen hiermee samen.

De kerken zijn in de achterliggende jaren samen op weg geweest met het doel zich te verenigen. In besluiten en verklaringen, en in het bijzonder in het aannemen van de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland, heeft het verlangen naar eenheid gaandeweg vorm gekregen.

Wij bidden om de vernieuwing door de Heilige Geest en geven uiting aan:

- ons vertrouwen dat de Geest Zijn kerk ook verder zal leiden*
- ons verlangen om de Naam van onze Heer te verkondigen en in de Nederlandse samenleving aan Zijn liefde en trouw gestalte te geven*
- onze hoop dat - waar binnen de kerk zorgen blijven bestaan – wij elkaar in de naam van onze Heer mogen vinden*
- onze bereidheid ook in de toekomst te blijven zoeken naar een groeiende zichtbare eenheid van Gods kerk.*

Soli deo gloria ”¹³

Het welkomstwoord op de dienst werd gehouden door ds. Jan-Gerd Heetderks en vervolgens werd het besluit tot vereniging bekendgemaakt en voorgelezen door ds. Barend Wallet. Daarna werd de *Verklaring tot Vereniging* ondertekend. Ds. Wallet zei in zijn toespraak: *“Dit is het moment waar velen verlangend naar hebben uitgezien. De drie synoden hebben vandaag besloten tot vereniging. Het proces met de naam Samen op Weg is afgerond. ... De eenheid van de kerk wijst op onze gemeen-*

¹³ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 323-324

schappelijke roeping te leven als gemeente van Christus en meegenomen te worden in de grote beweging van het heil van God voor mensen. Dan betekent eenwording ook vernieuwing. Deze vernieuwing komt niet tot stand door de kerkorde of de organisatie, maar verwachten we van de Geest die de gemeente als lichaam van Christus maakt tot teken van Gods toewending tot de wereld.”¹⁴

4.5.2 HET JAAR 2004

Het is gebeurd – de Samen op Weg-kerken verenigden in één protestantse kerk. Maar niet iedereen was het ermee eens. De tegenstanders van de vereniging deden er alles voor om splitsingen in de gemeenten uit te roepen. De Gereformeerde Bond probeerde het scheuren te verhinderen, maar zonder succes.

In centrum Hydepark te Doorn werd op 30 april 2004 een notariële akte in verband met de vereniging ondertekend door de voorzitters en de secretarissen van de drie synoden. Op 1 mei 2004 is de Protestantse Kerk in Nederland officieel ontstaan en is de nieuwe kerkorde in werking getreden. Naast de PKN ontstonden op die dag ook twee afgescheurde kerkgenootschappen – *de Hersteld Hervormde Kerk* en de *Voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland*. Ongeveer 50 000 leden, waarvan 3400 gereformeerden en 45 predikanten, verlieten toen de PKN.

4.6 DE HUIDIGE PKN

Inmiddels is het al meer dan acht jaar dat het Samen op Weg-proces werd beëindigd en de verenigde kerk ontstond. Per 31 december 2010 telde de PKN 1 751 000 leden in 1691 gemeenten.

De PKN is een levendige kerk die God wil vereren, met Hem leven en het evangelie van Jezus Christus naar de ‘buitenwereld’ te brengen. De kerk sluit zich niet af maar blijft voor iedereen open. Zo werkt de PKN onder andere samen met andere kerkgenootschappen op landelijk en internationaal niveau (zie hoofdstuk 5).

Op 26 januari 2012 verscheen een visienota *De Hartslag van het Leven* met een ondertitel *Visie op het leven en werken van de Protestantse Kerk in Nederland*.

¹⁴ Wallet: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer 2005, p. 323

Dit kleine boekje geeft aan dat het steeds moeilijker is om het christelijke geloof aan de mensen van tegenwoordig te brengen maar toch is er hoop op de toekomst uitgesproken en de kerkleden worden bemoedigd. Als doel van de visienota is het volgende gesteld: *“moed geven om te geloven en (nieuwe) zin geven om kerk te zijn. Niet door iets nieuws te verzinnen of een truc toe te passen. Dat helpt hooguit even. Wel door terug te gaan naar de bron, de oorsprong, de kern van de kerk, de Heer van de kerk.”*¹⁵

Het logo (zie *Bijlage 3*) en het motto *“Geloof, Hoop, Liefde.”* drukken het geloof en de boodschap van de PKN duidelijk uit. Het logo is een symbolische samenstelling van God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Het motto komt uit van de bijbelse tekst over liefde in het 13^e hoofdstuk van de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs.¹⁶

¹⁵ Plaisier: *De Hartslag van het Leven – Visie op het leven en werken van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer 2012, p. 10

¹⁶ “Hooglied van de Liefde. 1 Al sprak ik de talen van alle mensen en die van de engelen – had ik de liefde niet, ik zou niet meer zijn dan een dreunende gong of een schelle cimbaal. 2 Al had ik de gave om te profeteren en doorgrondde ik alle geheimen, al bezat ik alle kennis en had ik het geloof dat bergen kan verplaatsen – had ik de liefde niet, ik zou niets zijn.

3 Al verkocht ik mijn bezittingen omdat ik voedsel aan de armen wilde geven, al gaf ik mijn lichaam prijs en kon ik daar trots op zijn – had ik de liefde niet, het zou mij niet baten.

4 De liefde is geduldig en vol goedheid. De liefde kent geen afgunst, geen ijdel vertoon en geen zelfgenoegzaamheid. 5 Ze is niet grof en niet zelfzuchtig, ze laat zich niet boos maken en rekent het kwaad niet aan, 6 ze verheugt zich niet over het onrecht maar vindt vreugde in de waarheid. 7 Alles verdraagt ze, alles gelooft ze, alles hoopt ze, in alles volhardt ze.

8 De liefde zal nooit vergaan. Profetieën zullen verdwijnen, klanktaal zal verstommen, kennis verloren gaan – 9 want ons kennen schiet tekort en ons profeteren is beperkt. 10 Wanneer het volmaakte komt zal wat beperkt is verdwijnen. 11 Toen ik nog een kind was sprak ik als een kind, dacht ik als een kind, redeneerde ik als een kind. Nu ik volwassen ben heb ik al het kinderlijke achter me gelaten.

12 Nu kijken we nog in een wazige spiegel, maar straks staan we oog in oog. Nu is mijn kennen nog beperkt, maar straks zal ik volledig kennen, zoals ik zelf gekend ben. 13 Ons resten **geloof, hoop en liefde**, deze drie, maar de grootste daarvan is de liefde.” de Bijbel, 1 Korintiërs 13

(bron: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Korinti%EBrs+13%2C1-13&id18=1&l=nl&set=10,21-10-2012>)

5 EVANGELISCHE KERK DER BOHEEMSE BROEDERS

In het laatste hoofdstuk zal ik Nederlandse en Tsjechische protestanten vergelijken, resp. de Protestantse Kerk in Nederland en de Evangelische Kerk der Boheemse Broeders. Tot nu toe schreef ik over het Nederlandse protestantisme en het jarenlange Samen op Weg-proces. In dit hoofdstuk zal ik de geschiedenis en het heden van de ČCE beschrijven om een goede basis te vormen voor de vergelijking.

5.1 GESCHIEDENIS VAN DE ČCE

5.1.1 DE TSJECHISCHE REFORMATIE EN HET LOT VAN DE TSJECHISCHE PROTESTANTEN

Net als de Protestantse Kerk in Nederland heeft ook de Evangelische Kerk der Boheemse Broeders haar oorsprong in de Reformatie van de 16^e eeuw. De Tsjechische reformatie is heel specifiek. Het begin ervan moet men al in de 15^e eeuw zoeken. Als de vader van de reformatie in de Tsjechische landen wordt Johannes Hus beschouwd die tijdens het Concilie van Konstanz (1414-1418) werd veroordeeld tot de dood op de brandstapel. Daarna, in 1419, begon de periode van Hussitische Oorlogen tegen de katholieke kerk.

Jarenlang bestonden er in de Tsjechische landen vele groepen ‘geheime protestanten’. Dat had te maken met strenge katholieke regering van de Habsburgers die er sinds 1526 regeerden. In 1575 accepteerde keizer Maximilian II de Boheemse Confessie waarmee het bestaan van alle Tsjechische protestantse kerken aanvaard zou moeten worden. De Confessie werd echter niet schriftelijk geaccepteerd, dat gebeurde pas enkele jaren later, op 9 juli 1609, door het uitgeven van de Majesteitsbrief van keizer Rudolf II die de godsdienstvrijheid bevestigde. In 1620 werd de geldigheid van de Confessie beëindigd door koning Ferdinand II na de nederlaag van Boheemse edelen in de slag op de Witte Berg in 1620. In 1627 werd de katholieke kerk de enige toegelaten kerk in de Tsjechische landen en het protestantisme werd weer illegaal.

Een verandering in de zaak werd pas gebracht door keizer Josef II met zijn *Tolerantiepatent* van 13 oktober 1781. Door dit besluit werden naast de katholieke

geloofsovertuiging ook de lutherse, calvinistische en orthodoxe getolereerd. Dat betekende echter nog geen volle vrijheid van geloofsovertuiging in de Tsjechische landen, er bestonden vele beperkingen. De protestanten moesten toen kiezen voor de Augsburgse Confessie (lutheranen) of voor de Helvetische Confessie (gereformeerden - calvinisten) of voor een groep orthodoxe Grieken die toen niet verenigd waren.

5.1.2 DE 19E EEUW

In het revolutiejaar 1848 hadden de twee getolereerde kerkgenootschappen samen ongeveer 132 000 leden. Zij streefden samen naar meer vrijheid en betere positie in de maatschappij. Het staatsbestuur reageerde erop met een 'voorlopige regeling' van januari 1849. De benaming van protestanten als 'niet-katholieken', de beperkingen in verband met het tolerantiepatent en tot die tijd verplichte betalingen aan de katholieke priesters werden daardoor afgeschaft. Zelfs openbare dienstviering was weer mogelijk. De protestanten konden echter niet lang genieten van de nieuwe regeling. Binnen twee jaar werd deze afgeschaft en radicale protestantse vertegenwoordigers werden gestrafd.

Na lange jaren van absolutisme kwam in 1860 de eerste Oostenrijkse liberale regering met premier Anton von Schmerling die een jaar later werd vervangen door Rainer von Österreich. Schmerling bleef echter in de regering als minister en kon daarom werken aan de voorbereiding van het *Protestantse Patent* dat werd uitgegeven op 8 april 1861. De protestanten kregen dezelfde rechten en dezelfde positie tegenover de staat als katholieken. Voor het eerst werd er ook bescherming en financiële steun aan de protestanten toegezegd.

De gereformeerden en ook de lutheranen begonnen te werken aan een nieuwe kerkelijke structuur. Er werden vele voorstellen gedaan, vaak in verband met het afschaffen van de Hoge Kerkenraad in Wenen die als orgaan van staatstoezicht diende. Tijdens de gezamenlijke synode van gereformeerden en lutheranen van 1864 te Wenen werd een definitief voorstel van de nieuwe structuur geformuleerd en ingediend bij de regering. Pas op 6 januari 1866 werd het voorstel in een aangepaste versie goedgekeurd. De Hoge Kerkenraad bleef bestaan. Na deze mislukking werd de samenwerking tussen de gereformeerden en de lutheranen onderbroken.

In 1877 stelden de gereformeerden weer een andere structuur van de kerk voor. Opnieuw kwam er naast andere belangrijke veranderingen het weigeren van de Hoge Kerkenraad voor. Deze structuur werd echter op 25 oktober 1889 op de synode te Wenen geweigerd.

In de tweede helft van de 19^e eeuw werkten de protestanten aan bouwen en verbouwen van kerkelijke gebouwen. Financiële steun vonden ze vaak gedeeltelijk bij buitenlandse kerkgenootschappen in Duitsland, Engeland, Schotland of Zwitserland. In die tijd moesten de gereformeerden en de lutheranen ook vechten om hun identiteit en maatschappelijke positie als oorspronkelijke reformatorische kerken. Er ontstonden namelijk vele nieuwe protestantse kerkgenootschappen zoals zevendedags-adventisten, baptisten en de vernieuwde Unitas Fratrum. Het aantal leden van de gereformeerde en lutherse kerk daalde en door verminderde maatschappelijke druk werd de band tussen de twee kerken een beetje verzwakt.

In 1881 organiseerde de Moravische predikant Ferdinand Císař een feest in Klobouky in verband met het honderdjarige jubileum van het Tolerantiepatent. Bij deze gelegenheid werden vele vertegenwoordigers van buitenlandse kerkgenootschappen (uit Duitsland, Engeland, Zwitserland, Schotland, Verenigde Staten etc.) uitgenodigd om deel te nemen aan het feest. De contacten met het buitenland hadden een positieve invloed op de ontwikkeling van het Tsjechische protestantisme. Onder andere werd dankzij het voorbeeld van buitenlandse kerken steeds grotere nadruk gelegd op het werk met kinderen en jongeren.

Tot aan het begin van de 20^e eeuw bestonden er binnen de kerk van de Augsburgse Confessie (lutherse kerk) twee taalgroepen, de Tsjechische en de Duitse. In 1902 kwam de splitsing van de twee groepen. Het was duidelijk dat een grotere kerkelijke verandering naderde.

5.1.3 HET ONTSTAAN VAN DE EVANGELISCHE KERK DER BOHEEMSE BROEDERS

De PKN heeft met de ČCE meer overeenkomsten dan het op het eerste gezicht kan lijken. Niet alleen de oorsprong in reformatie maar ook een kerkelijke vereniging. De Tsjechische gebeurde in 1918.

Op 28 september 1903 vond de Eerste vergadering van Tsjechische protestanten uit Bohemen en Moravië (in het Tsjechisch: *První sjezd českých evangeliků z Čech a Moravy*) plaats in Praag. Destijds schreven de politieke media dat sommige Tsjechische protestanten veel te weinig nationaliteitsgevoel hadden. Maar eigenlijk ging het om een veel breder probleem. De vergadering waar 103 protestantse gemeenten aan deelnamen, werd georganiseerd om de situatie in de maatschappij te bespreken en een gezamenlijke weg te vinden. Tot slot werd er een oproep gedaan door Čeněk Dušek om de *Eenheid van Konstanz* (in het Tsjechisch: *Kostnická jednota*) te stichten als een vereniging van protestanten die de erfenis van de Reformatie, Johannes Hus en Jan Amos Comenius willen volgen. Het duurde meer dan een jaar voordat de vereniging daadwerkelijk werd opgericht.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd gestreefd naar de vereniging van Tsjechische calvinisten en lutheranen. In de periode van de oorlog was het moeilijk om zoiets uit te voeren maar de gelovigen gaven niet op. Vooral de calvinisten pleitten voor de vereniging, lutheranen waren voorzichtiger en verwezen naar de verschillen in de leer. In de namiddag van 16 mei 1917 vond een vergadering van de Eenheid van Konstanz plaats in Praag. In de ochtend van die dag kwamen belangrijke lutherse en calvinistische vertegenwoordigers bijeen om te overleggen. Er werd de volgende resolutie geformuleerd waarmee ook de vergadering van de namiddag het eens was: *“De leden van de Tsjechische protestantse kerkgenootschappen van beide beken tenissen, aanwezig bij de vertrouwelijke overleg te Praag op 16 mei 1917, voelen een levende nood en verlangen om een zelfstandige Tsjechische protestantse volkskerk te stichten die de erfenis van de Tsjechische reformatie zou volgen en om op deze basis ook een eenheid van de huidige Tsjechische historische kerken te vormen...”*¹

Op 28 juni 1917 werd de *Hoofdcommissie voor de Tsjechische Evangelische Kerk* (in het Tsjechisch: *Ústřední výbor pro českou evangelickou církev*) gesticht. Dit orgaan werd steeds belangrijker, ook al waren beide reformatorische kerken nog steeds onder toezicht van de Hoge Kerkenraad. Op vele plaatsen vierden de calvinisten en de lutheranen gezamenlijke diensten of gingen ze bij elkaar op bezoek.

¹ „Členové českých evangelických církví obou vyznání, přítomní na důvěrné poradě v Praze dne 16. května 1917, cítí živou potřebu a touhu, aby zřízena byla samostatná česká národní církev evangelická, jdoucí ve stopách české reformace a na tomto základě, aby povstala i jednota nynějších historických církví českých.“ (*Českokobratrská církev evangelická...průvodce čili baedeker*, editor Ondřej Macek, Praag 2008, p. 19)

Er ontstonden vele protestantse verenigingen. De Hoge Kerkenraad in Wenen deed mee aan de oorlog en de meerderheid van de docenten van de theologische faculteit in Wenen probeerde de studenten tot hetzelfde te overtuigen. Tsjechen die dat weigerden werden bestempeld als landverraders.

Op 28 oktober 1918 ontstond de Tsjechoslowaakse Republiek en op 3 november 1918 kwamen de lutherse en de calvinistische synoden bijeen en hebben besloten tot vereniging op basis van de Tsjechische reformatie. Op 5 november 1918 werd de vereniging bevestigd door de Hoofdcommissie voor de Tsjechische Evangelische Kerk. Daarna volgde nog een aantal vergaderingen waarop werd gewerkt aan de nodige regelingen van de nieuwe kerk. De officiële datum van ontstaan van de *Evangelische Kerk der Boheemse Broeders* is 17 december 1918. Op die dag vond een vergadering van de generale synode plaats waarop het besluit tot vereniging werd aanvaard.

5.1.4 EEN NIEUWE STRUCTUUR EN EIGEN FACULTEIT

Vanaf het moment van de vereniging werd er binnen de nieuwe kerk gewerkt aan de nodige regelingen. Op 13 januari 1922 werd de kerkelijke structuur (zie *Bijlage 4*) goedgekeurd door de Tsjechoslowaakse regering. De kerk werd ook vrij gesteld van staatstoezicht Net als bij de PKN vormen plaatselijke gemeenten de basis van de kerk. De gemeenten komen dan samen in 13 classes (in het Tsjechisch: senioráty). Het hoogste bestuursorgaan van de kerk is synoderaad gevormd door 6 mensen (3 predikanten en 3 leken). Minimaal een keer per jaar vindt de synode plaats die de hoogste vergadering is van de kerkgenootschap.

Bij de belangrijke gebeurtenissen omtrent de Evangelische Kerk hoort ook het oprichten van eigen theologische faculteit op 8 april 1919. Officieel werd deze opgericht door de Tsjechoslowaakse regering op 1 oktober 1919 als de *Faculteit van Hus* (in het Tsjechisch: *Husova fakulta*). De eerste decaan was Gustav A. Skalský. Een eigen theologische school was een grote stap vooruit voor de Tsjechische protestanten. Tot die tijd moesten toekomstige predikanten in Wenen studeren waar slechts twee Tsjechische docenten lesgaven. Op de nieuwe faculteit in Praag studeerden niet alleen leden van de ČCE maar ook protestanten van kleinere kerkgenootschappen en gereformeerde Slowaken. Vanaf 1922 studeerden er ook vrouwen.

5.1.5 TWEEDE WERELDOORLOG EN COMMUNISTEN

Met de bezetting van Tsjechoslowakije in 1938 werd ook einde gemaakt aan de vrijheid van de ČCE die vanaf dat moment moest voldoen aan wat de nazisten wilden. De kerk was het niet eens met de nazistische ideologie maar moest zich gewoon aanpassen. Daarom leek het of de ČCE samenwerkte met de Duitsers (bijvoorbeeld toen ze de aanslag op de Reichsprotector Reinhard Heydrich veroordeelde) maar leden van de ČCE, en vaak ook hele gemeenten, werkten in verzet en hielpen families in nood. Van collaboratie was er maar weinig sprake. Vele protestantse predikanten werden gedeporteerd naar vernietigingskampen of ontslagen van hun functies.

Al op 17 november 1939 werden ook de Tsjechoslowaakse universiteiten gesloten en de ČCE zocht naar nieuwe mogelijkheden van verdere opleiding van toekomstige predikanten en wou ook het deporteren van haar docenten verhinderen. De studie van theologie werd uiteindelijk illegaal voortgezet. In 1940 trof ook vele kerkelijke organisaties hetzelfde lot als de universiteiten. Kerkelijke evenementen werden sterk beperkt en grotere bijeenkomsten werden verboden.

Het einde van de oorlog werd gevierd op 20 mei 1945 door feestelijke diensten. De kerk zou opnieuw haar vrijheid moeten verkrijgen. Er werd gewerkt aan het wederopbouwen van de kerk en gelovigen die de oorlog hadden overleefd kwamen terug van het front en de vernietigingskampen. De gemeenten van de *Duitse Evangelische Kerk in Bohemen, Moravië en Silezië* verenigden zich met de ČCE. Voor Duitse protestanten die in Tsjechoslowakije bleven, werden Duitstalige diensten georganiseerd.

Zodra het land vrij werd van de nazisten, kwamen in februari 1948 de communisten aan de macht. Op 23 augustus 1948 werd in Amsterdam de *Wereldraad van Kerken* opgericht om christelijke kerken in één organisatie te verenigen en om samen het evangelie naar de wereld te brengen. Meer dan 300 kerkgenootschappen van de hele wereld werden lid van deze raad (de Rooms-Katholieke Kerk weigerde het lidmaatschap). Maar in die tijd zat de wereld met een groot probleem en was meer gepolariseerd dan gedacht.

Tsjechoslowaakse predikanten die de vernietigingskampen hadden overleefd, werden gelokt om leden van de Tsjechoslowaakse communistische partij te worden.

Maar de meesten stapten er weer snel uit omdat ze het niet eens waren met de behandelingen van hun collega's. Op 25 april 1949 werd door de communisten een *Commissie voor Kerken* opgericht om het leven van de kerken systematisch te kunnen reguleren. Precies een halfjaar later werd de *Staatsdienst voor Kerkelijke Zaken* (in het Tsjechisch: *Státní úřad pro věci církevní*) opgericht als het hoogste orgaan van staatstoezicht op kerken. Zeven jaar later werd de taak van deze organisatie overgenomen door het *Secretariaat voor Kerkelijke Zaken* (in het Tsjechisch: *Sekretariát pro věci církevní*) bij het ministerie van onderwijs en cultuur. Er volgde een aantal nieuwe wetten en regelingen die het leven van de kerk steeds moeilijker maakten. Er werd bijvoorbeeld vastgesteld dat de enige geldige bruiloft de burgerlijke was en zo werd de kerkelijke ongeldig.

De ČCE werd door de communisten anders behandeld dan de katholieken. Er werden geen grote processen gevoerd met de predikanten van de ČCE en ook de bezittingen en onroerende goederen van de kerk werden langzamer afgenomen. De ČCE zocht een weg om verder te kunnen werken op een voor communisten aanvaardbare manier. In 1951 werd het functioneren van alle niet-communistische organisaties verboden. De kerk moest zich aanpassen. Sommige organisaties en activiteiten bleven voortbestaan, zij het onder een andere naam. Ondanks de pogingen van communisten om de activiteiten van de kerk zoveel mogelijk te beperken, ontstonden er ook nieuwe kerkelijke organisaties, waaronder de *Oecumenische Kerkenraad in Tsjechoslowakije* (1955; in het Tsjechisch: *Ekumenická rada církví v Československu*) en de *Christelijke Vredesconferentie* (1958; in het Tsjechisch: *Křesťanská mírová konference*). De tweede genoemde organisatie, waarvan Josef Lukl Hromádka (die een voorstander was van het nieuwe regime) de eerste voorzitter was zorgde voor het wederopbouwen van buitenlandse contacten met landen achter het IJzeren Gordijn.

Begin jaren '50 werden ordinaties van vrouwen toegestaan binnen de ČCE. De eerste ordinatie vond plaats op 13 december 1953 en daarna nog in januari 1954. Een van de redenen voor deze stap was gebrek aan predikanten in de gemeenten.

Met het einde van de jaren '60 kwam de Praagse Lente en de gematigde politiek van premier Alexander Dubček. Ook binnen de ČCE werd de politieke druk daardoor verminderd. Maar het duurde niet lang. Op 20 augustus 1968 kwam het leger van Warschaupact Tsjechoslowakije binnen en tot einde jaren '80 was het land

bezet door Russen. Aan het neerslaan van de Praagse Lente nam ook de bovengenoemde Christelijke Vredesconferentie deel waardoor deze haar geloofwaardigheid verloor en vele West-Europese kerkgenootschappen verlieten haar. De Vredesconferentie stond onder grote invloed van de communisten die haar vaak gebruikten voor politieke propaganda. Het belang van de organisatie werd echter ook in de Oost-Europese landen steeds kleiner en in 1989 werd de Christelijke Vredesconferentie afgeschaft.

Tijdens de periode van normalisatie en het versterken van het communistische regime gebeurde er iets wat van groot belang was voor alle christenen, namelijk het uitgeven van een nieuwe vertaling van de Bijbel, waaraan werd gewerkt vanaf 1961, in 1979. De versie met deuterocanonieke boeken verscheen in 1988.

5.2 DE HUIDIGE ČCE

Met 51.858 leden (per 2011)² is de Evangelische Kerk der Boheemse Broeders het grootste protestantse kerkgenootschap in Tsjechië. Tegenwoordig heeft de kerk 256 plaatselijke gemeenten en 260 predikanten. Na de val van communisten in november 1989 heeft de ČCE ruimte gekregen om zich te ontwikkelen in een nieuwe richting. Er worden verschillende activiteiten voor mensen van alle leeftijden georganiseerd. Nieuwe theologen en predikanten worden opgeleid op de Evangelische Theologische Faculteit van de Karelsuniversiteit te Praag en op een aantal kerkelijke middelbare scholen en hogescholen. De ČCE is actief op het oecumenische gebied op landelijk maar ook op internationaal niveau.³ De voorzitter van de synoderaad van ČCE Joel Ruml is tevens de voorzitter van de *Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek*.

De ČCE geeft maandelijks het tijdschrift *De Tsjechische Broeder* (in het Tsjechisch: *Český bratr*) uit. Voor de jeugd verschijnt er regelmatig het tijdschrift *De Broederschap* (in het Tsjechisch: *Bratrstvo*). De kerk heeft ook haar eigen uitgeverijen *De Kelk* (in het Tsjechisch: *Kalich*) die al meer dan 80 jaar bestaat, en *EMAN*.

² bron: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>, 09-11-2012

³ Meer over de oecumenische activiteiten van de ČCE in hoofdstuk 6

De huidige ČCE ziet zichzelf als de voortzetting van de eerste protestantse kerken die door de Reformatie zijn ontstaan, en van de reformatorische tradities. Ook het logo (zie *Bijlage 5*) van de kerk, waarop de kelk en de Bijbel staan, verwijst naar de geschiedenis. De kelk was het symbool van de hussieten, opvolgers van Johannes Hus, in de 15^e eeuw.

6 VERGELIJKING VAN TSJECHISCHE EN NEDERLANDSE PROTESTANTEN: OECUMENISCHE SAMENWERKING EN POSITIE VAN PROTESTANTEN IN DE MAATSCHAPPIJ

Als de basis van de vergelijking van Nederlandse en Tsjechische protestanten zal ik de vragenlijst (zie *Bijlage 6 en 7*) gebruiken die voor mij de heren ds. Jan-Gerd Heetderks van de PKN en Mgr. Joel Ruml van de ČCE (zie *Bijlage 8 en 9*) hebben ingevuld. Ik heb hen 10 vragen gesteld met betrekking tot de nationale en internationale oecumenische samenwerking van de protestantse kerken en de positie van protestanten in de maatschappij. Ook was ik geïntereiseerd in de samenwerking van de PKN en de ČCE.

6.1 OECUMENISCHE SAMENWERKING OP NATIONAAL EN INTERNATIONAAL NIVEAU

6.1.1 NEDERLANDSE PROTESTANTEN

De PKN is een oecumenisch kerkgenootschap. Er komen in het kader van de PKN drie reformatorische kerken samen en daarom is de kerk een oecumenische organisatie op zich. Maar daarnaast werkt de PKN ook met andere kerkgenootschappen samen. Dr. Arjan Plaisier, de scriba¹ van de generale synode van de PKN, schrijft: *“Oecumene is spannend, omdat het om de eenheid gaat, waar Jezus Christus ons toe roept. Het is spannend, omdat oecumene altijd in beweging is en er steeds weer nieuwe oecumenische impulsen ontstaan”*.²

¹ Latijn voor schrijver of secretaris. In protestants taalgebruik de secretaris van een bepaald kerkelijk orgaan (kerkenraad, generale synode, enzovoorts). In de regel bevat de taakomschrijving de notulering van het verloop en de besluitvorming van de desbetreffende vergadering, de te voeren correspondentie en alles wat de vergadering opdraagt. (bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Scriba/Default.aspx>, 12-11-2011)

² bron: <http://www.pkn.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Oecumene-in-Nederland.aspx?r=o>, 12-11-2012

De belangrijkste landelijke oecumenische organisatie is de *Raad van Kerken in Nederland* die werd opgericht in 1968. Deze kerkelijke organisatie heeft 13 leden, 1 kandidaat-lidkerk en 4 geassocieerde leden.³ De lidkerken werken niet alleen met elkaar samen maar ze proberen ook contact te onderhouden met kerkgenootschappen die buiten de Raad staan. Deze gemeenschap werkt vooral door middel van beraadgroepen en projectgroepen en houdt zich bezig niet alleen met kerkelijke zaken maar ook met maatschappelijke. Het secretariaat van de Raad van Kerken is gevestigd in Amersfoort. Zijn huidige voorzitter is sinds 2007 rooms-katholiek Henk J. van Hout.

Verder heeft de PKN meegewerkt aan de *Nationale Synode*, een synode waarbij leden van verschillende kerkgenootschappen elkaar ontmoetten, die plaatsvond van 10 tot 11 december 2010 te Dordrecht. Daarna verzocht de PKN om de synode op te laten gaan in het *Nederlands Christelijk Forum* dat tegenwoordig in oprichting is. Het gaat om een organisatie die een basis zou moeten vormen voor nog veel bredere oecumenische samenwerking van verschillende kerkgenootschappen en interkerkelijke gemeenschappen. Het Nederlands Christelijk Forum en de Raad van Kerken zijn twee organisaties waarop de PKN zich wil richten op het gebied van oecumenische samenwerking.

De PKN is tevens lid van een aantal internationale organen, namelijk de *Wereldraad van Kerken* (in het Engels: *World Council of Churches*), *World Communion of Reformed Churches* en *Lutheran World Federation* op het wereldniveau en *Conference of European Churches* en *Community of Protestant Churches in Europe* op het Europese niveau.

³ Leden van de Raad van Kerken in Nederland: *Protestantse Kerk in Nederland, Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, Oud-Katholieke Kerk van Nederland, Algemene Doopsgezinde Sociëteit, Remonstrantse Broederschap, Evangelische Broedergemeente in Nederland, Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers), Syrisch-Orthodoxe Kerk in Nederland, Leger des Heils, Anglicaanse Kerk in Nederland, Molukse Evangelische Kerk, Koptisch Orthodoxe Kerk, Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland*. Kandidaat-lidkerk: *Christelijke Gereformeerde Kerken*

Geassocieerde leden: *Vereniging van Orthodoxen 'H. Nikolaas van Myra', Basisbeweging van Kritische Groepen en Gemeenten in Nederland, Kerkgenootschap der Zevende-dags Adventisten, Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB*

(bron: <http://www.raadvankerken.nl/pagina/27/lidkerken>, 12-11-2012)

6.1.2 TSJECHISCHE PROTESTANTEN

De grootste en belangrijkste Tsjechische oecumenische organisatie is de *Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek* waarvan, zoals al eerder verteld, Mgr. Joel Ruml de voorzitter is. De Kerkenraad heeft 11 leden, 1 geassocieerde lid en 2 waarnemers.⁴ Voor de rooms-katholieke kerk, als de geassocieerde lid, en de staat is dit orgaan tevens de belangrijkste kerkelijke partner.

Alle andere oecumenische gemeenschappen ontstaan in Tsjechië altijd in het kader van activiteiten en projecten die door de Oecumenische Kerkenraad worden ontwikkeld. De kerk heeft ook een essentiële rol in de gevangenissen, ziekenhuizen of in het leger. De activiteiten op deze gebieden worden gecoördineerd door de Oecumenische Kerkenraad. Tegenwoordig wordt er een gesprek gevoerd met de Tsjechische politie over gevangenispredikanten. Verder nemen de leden van de Oecumenische Kerkenraad deel aan verschillende culturele en maatschappelijke evenementen, zowel nationale als internationale, die naast de maatschappij ook een invloed hebben op het leven van de kerken.

Tsjechische protestantse kerken zijn leden van internationale oecumenische organisaties en werken samen met verschillende buitenlandse kerken in Europa en overzee waardoor er een verrijking komt in het Tsjechische kerkelijke leven. Bijvoorbeeld de ČCE is lid van *Community of Protestant Churches in Europe* en *Conference of European Churches* op het Europese niveau en van de *World Council of Churches*, *World Communion of Reformed Churches* en *Lutheran World Federation* in het kader van de hele wereld. Verder werkt de ČCE samen met *Hilfswerk der Evangelische Kirchen Schweiz*, een Zwitserse humanitaire organisatie die op de hele wereld helpt, en *Gustav-Adolf-Werk*, een organisatie die onder andere missionair werk en het bouwen en renoveren van kerkelijke gebouwen ondersteunt.

⁴ Leden van de Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek: *Apoštolská církev*, *Bratrská jednota baptistů*, *Církev bratrská*, *Církev československá husitská*, *Českobratrská církev evangelická*, *Evangelická církev augšburského vyznání v ČR*, *Evangelická církev metodistická*, *Jednota bratrská*, *Pravoslavná církev v českých zemích*, *Slezská církev evangelická a.v.*, *Starokatolická církev*.

Geassocieerde kerk: *Římskokatolická církev*. Waarnemers: *Církev adventistů sedmého dne*, *Federace židovských obcí v České republice*

(bron: <http://www.ekumenickarada.cz/index.php?setlang=1&a=cat.6>; 20-11-2012)

Dankzij oecumenische samenwerking is het mogelijk om het werk van de kerken te coördineren en een gezamenlijke weg te vinden waardoor de kerken ook effectiever worden voorgesteld aan de maatschappij. Daarnaast kunnen de afzonderlijke kerken en hun leden het christelijke geloof met elkaar delen.

6.1.3 VERGELIJKING VAN DE OECUMENISCHE SAMENWERKING VAN PROTESTANTEN IN NEDERLAND EN IN TSJECHIË

Nederland en Tsjechië hebben beide een grote oecumenische hoofdorganisatie die het samenwerken tussen de kerken coördineert. De taak en de activiteiten van de Raad van Kerken in Nederland en de Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek zijn heel vergelijkbaar. Wat verschillend blijft, zijn hun projecten die min of meer afhankelijk zijn van de specifieke ontwikkelingen in de maatschappij.

Oecumenische samenwerking is zowel voor de PKN als voor de ČCE heel belangrijk. Deze kerken zijn leden van dezelfde internationale oecumenische organisaties en dat houdt dus ook in dat ze elkaar ontmoeten op de vergaderingen van deze organen.

6.1.4 NEDERLANDS-TSJECHISCHE OECUMENISCHE SAMENWERKING

Zowel de PKN als de ČCE heeft een partnerschap met verschillende buitenlandse kerken, en deze twee kerken werken ook met elkaar samen. De samenwerking tussen Nederlandse en Tsjechische protestanten heeft een lange traditie. Ook in de jaren van communisme en de Koude Oorlog, toen samenwerking tussen Oost- en West-Europese landen zeker niet vanzelfsprekend was, bestonden er uitgebreide contacten tussen de twee landen.

Nederlandse en Tsjechische protestanten ontmoetten elkaar aan het einde van de jaren '50 op de vergadering van de Christelijke Vredesconferentie. *“De Nederlanders die meededen in de Vredesconferentie, deden dat om geluiden te horen, die zij ergens anders niet te horen kregen. De Wereldraad was voornamelijk een westerse aangelegenheid. Het ontmoeten van Oost-Europese christenen en het horen van hun visie op de dingen was het grote voordeel van de Vredesconferentie. ‘Het ging ons er om de broederlijkheid van christenen, in welk systeem ze ook zitten, te*

*betuigen', aldus Hebe Kohlbrugge, die vanaf 1961 secretaris van de Nederlandse afdeling was.'*⁵

Al vanaf 1963 bestond er een uitwisseling van studenten theologie tussen Nederland en Tsjechoslowakije. In de tijd van normalisatie was het even niet mogelijk, pas in 1979 kwamen studenten weer naar Nederland en Tsjechoslowakije. Tot aan deze tijd studeren Tsjechische studenten in Nederland, dat mede dankzij de Nederlandse docenten die lesgeven aan de Evangelische Theologische Faculteit van de Karlsuniversiteit te Praag. Zo kan er onder andere kennis van verschillende kerkelijke en theologische gebieden worden uitgewisseld.

Op het politieke gebied is interessant dat de Nederlandse hervormden de eersten waren die met Tsjechoslowaken in gesprek gingen over politieke zaken rondom de Fluwelen Revolutie van 1989 (er waren ook Nederlandse studenten aanwezig bij de revolutie) en het nieuwe democratische regime in Tsjechoslowakije. Josef Lukl Hromádka, toen voorzitter van de Synoderaad van de ČCE, stelde zich kandidaat voor een van de ministers in de nieuwe regering. De destijds veelbesproken vraag was of het mogelijk zou zijn om een kerkelijke functie te combineren met een functie in de regering. De ČCE raadpleegde de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk. Op 9 januari 1990 stuurde de Generale Synode een brief aan de Synoderaad van de ČCE waarin verschillende gelegenheden werden besproken wanneer Nederlanders een vergelijkbare situatie moesten oplossen.

Op plaatselijk niveau wordt samengewerkt tussen verschillende Nederlandse en Tsjechische gemeenten. Ook dit heeft een jarenlange traditie. In 1989 bestonden er meer dan 10 goede banden tussen Nederlandse en Tsjechische gemeenten. Tien jaar later steeg het aantal tot 50 gemeentelijke contacten, mede dankzij de reismogelijkheden na de val van communisme. Tegenwoordig is het aantal gemeentelijke banden iets lager maar de bestaande partnerschappen zijn in ieder geval verrijkend voor beide kerken.

Vandaag de dag bestaat er tevens een samenwerking van Nederlanders en Tsjechen in het kader van diaconale projecten⁶ van de organisatie *Kerk in Actie*.

⁵ Van der Horst: *Een Scheur in het Gordijn*, Heršpice 1998, p. 22

⁶ Diaconie: Handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen, dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel dragelijk maken van

Belangrijk is ook het werk van de evangelische uitgeverij EMAN die elk jaar een of twee boeken uitgeeft van Nederlandse auteurs. Verder ontmoeten de leden van de PKN en de ČCE elkaar vaak op de vergaderingen van de internationale oecumenische organen en af en toe vindt een synodebezoek of een bezoek bij andere officiële gelegenheden plaats. Deze vorm van wederzijdse contacten is bepaald door de samenwerking van de hoofdkantoren van de PKN en de ČCE in Utrecht en Praag. Vorig jaar was een aantal vertegenwoordigers van de PKN op bezoek in Praag ter gelegenheid van een vergadering van de Europese tak van de World Communion of Reformed Churches en toen vond ook het voorlopig laatste synodebezoek plaats.

Er is geen uitgebreide visie op de samenwerking tussen de PKN en de ČCE. Het belangrijkste is om de bestaande banden te onderhouden en daardoor elkaar vooral steeds beter leren kennen en elkaars kerkelijk leven verrijken. Maar het is niet uitgesloten dat er in de toekomst een nieuw onderwerp kan verschijnen die van belang zou zijn voor beide kerken en waaraan ze zouden meedewerken.

6.2 POSITIE IN DE MAATSCHAPPIJ

6.2.1 NEDERLANDSE PROTESTANTEN

Protestanten zijn in de huidige Nederlandse maatschappij volledig geaccepteerd. Ondanks de meerderheid van rooms-katholieken in het land wordt Nederland gezien als van oudsher protestants land. Het Nederlandse Koningshuis is immers ook protestants.

Toch is het moeilijk om het evangelie naar de mensen te brengen. Er groeit weerstand tegen christelijke invloeden en mensen willen vooral seculier en neutraal blijven. De algemeen secretaris van de Nederlandse remonstranten Tom Mikkers noemt deze spanning in de maatschappij die door godsdiensten ontstaat, ‘religiestress’. Hij heeft hierover recent een boek geschreven met dezelfde naam waarin hij schrijft: *“Religiestress ontstaat als de druk die religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen en gedragingen op mensen uitoefenen, te groot wordt. De mensen zelf en hun onderlinge relaties komen onder hoogspanning te staan, met als gevolg een*

materiële en maatschappelijke noden van individuen en van groepen mensen, en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.

(bron: <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Diaconie/Default.aspx>, 12-11-2012)

verhoogd risico op spanningen, conflicten, mijding en geweld. Ik kies voor religie-stress als containerbegrip. Waarom? Omdat ik gaandeweg het schrijven steeds meer tot de ontdekking kwam dat je de allergie voor godsdienst in onze samenleving niet los kunt zien van de spanningen die godsdiensten van oudsher veroorzaakten.”⁷

Ook al zijn de maatschappelijke omstandigheden niet ideaal, zet de PKN zich in voor missionair werk. Het team van *Missionair Werk & Kerkgroei* bij de PKN werkt aan verschillende projecten. In deze tijd wordt er bijvoorbeeld gewerkt aan zogenaamde *pioniersplekken*. Dat zijn nieuwe gemeenten die worden meestal opgericht op plaatsen waar geen kerk staat of waar de kerk is verdwenen, met het doel nieuwe mensen (of bepaalde doelgroepen) aan te spreken. Er wordt aan dit project samengewerkt met bestaande gemeenten.

Naast volwassenen wil de PKN ook de jongere generaties bereiken. Hiervoor bestaat binnen de PKN de jeugdorganisatie *JOP* die het werk met jongeren en kinderen in Nederlandse kerkelijke gemeenten en daarbuiten ondersteunt. Een van de actuele projecten van JOP is *Sirkelslag* die zal plaatsvinden op 25 januari 2013. Het gaat om een spel met christelijke en kerkelijke thematiek waaraan groepen kinderen en jongeren uit Nederland kunnen meedoen. Op de website van Sirkelslag 2013 is het spel beschreven als volgt: *“Op een vrijdagavond zit je met je eigen groep bij elkaar en start je de DVD. Je weet niet welke opdrachten uitgevoerd moeten worden, het enige dat je weet is dat honderden kinderen op datzelfde tijdstip ook klaar zitten om de strijd aan te gaan tegen jouw groep.”⁸*

Bij het bereiken van het publiek kan de kerk maar weinig rekenen op hulp van de media. Kerk op zich is voor de algemene media niet interessant. Alleen als er schandalen plaatsvinden zoals kindermisbruik in de rooms-katholieke kerk of als er in de kerk iets gebeurt met betrekking tot actuele maatschappelijke thema's kan de kerk aandacht trekken. Op 14 april 2012 is in de bijlage van het blad *Trouw* een lang artikel verschenen met de titel *Eén plus één is geen twee in de kerk* die over de moeilijkheden van het één-zijn binnen de PKN gaat. Een artikel van deze omvang komt echter niet vaak voor.

⁷ bron: <http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?oId=23526>, 13-11-2012

⁸ bron: <http://www.sirkelslag.nl/kids/sirkelslag>, 13-11-2012

6.2.2 TSJECHISCHE PROTESTANTEN

Protestanten zijn in Tsjechië beschouwd als een gemeenschap die in minderheid staat in de maatschappij, en zo is het altijd al geweest. Hun positie is niet heel bijzonder, ze worden niet veel begunstigd maar ook niet geweigerd.

Mensen reageren verschillend op de kerk en het evangelie van Jezus Christus dat aan hen wordt voorgesteld. Het is sterk afhankelijk van afzonderlijke predikanten of leden van de kerk hoe aantrekkelijk ze dit onderwerp maken. Ze zetten erin hun eigen persoonlijkheid, creativiteit en ideeën die een grote invloed hebben bij het aanspreken van mensen. Er zijn gelovigen die een uitgesproken gave hebben voor missionair werk maar ook degenen die hun geloof maar moeilijk kunnen verwoorden en het niet interessant genoeg kunnen maken voor mensen die buiten de kerk staan.

De kerken willen mensen aanspreken van alle mogelijke leeftijden, dus ook jongeren. Uit een recent onderzoek onder studenten blijkt dat meer dan de helft van hen open is tegen goddienstelijk geloof. Dat is voor de kerken heel bemoedigend. Er bestaat in elke kerkgenootschap een afdeling voor jeugd en opvoeding. Zo een afdeling bestaat ook binnen de Oecumenische Kerkenraad. Door middel van verschillende projecten proberen de kerken het beeld van de jonge mensen over het christendom en de kerk volledig te maken. Vanwege het communistische regime waarin hun ouders zijn opgegroeid, krijgen jongeren vaak maar weinig of verkeerde informatie over dit onderwerp. Het is belangrijk dat de jonge generaties hun eigen mening kunnen vormen en, als ze geïntereiseerd zijn, vrij kunnen deelnemen aan het leven van kerken.

In 2009 heeft de ČCE een missionaire verklaring *Vier Missionaire Artikelen* (in het Tsjechisch: *Čtyři misijní artikuly*) uitgegeven waarin de missie wordt gebaseerd op vier bijbelteksten. Het evangelie wordt door de ČCE aangekondigd met de volgende beginselen: *Woord, daad, oecumenisch, waardig*⁹.

Missionair werk is een belangrijke taak van alle christelijke kerkgenootschappen. Daarom worden de missie en daarmee samenhangende projecten niet alleen op landelijk niveau of binnen één kerk besproken en uitgevoerd. Er wordt op

⁹ bron: <http://www.e-cirkev.cz/data/att/%C4%8Cty%C5%99i%20misijn%C3%AD%20artikuly.pdf>, 20-11-2012

dit gebied internationaal overlegd en samengewerkt. Ook Tsjechische kerken nemen er deel aan.

Wat de media in Tsjechië betreft, is het uitgeven van artikelen met christelijke, resp. kerkelijke, onderwerpen niet altijd even makkelijk. Daardoor is ook het missionaire werk vaak lastig. Er verschijnen af en toe wel serieuze artikelen over de kerken, maar wat er uiteindelijk wordt uitgegeven, hangt af van editors. Zo wordt er aan sommige zaken, zoals verklaringen en standpunten van kerken, in de media helemaal geen ruimte besteed.

6.2.3 VERGELIJKING VAN DE MAATSCHAPPELIJKE POSITIE VAN PROTESTANTEN IN NEDERLAND EN IN TSJECHIË

Het blijkt dat Nederlandse protestanten in een andere maatschappelijke positie staan dan de Tsjechische. Dat is vooral historisch bepaald. Nederland is van oudsher protestants en Tsjechië katholiek.

Op het gebied van missionair werk worden protestanten uit beide landen tegenwoordig geconfronteerd met secularisme en daarmee verbonden weigeren van alle vormen van godsdienst door vele mensen. De maatschappij steunt de kerk niet veel en dat blijkt ook uit de nogal passieve houding van de media tegenover kerkelijke onderwerpen. Er bestaan echter kerkelijke organisaties die hun best doen om mensen van verschillende doelgroepen aan te spreken. Iedere gelovige kan tevens een missionair zijn. Het evangelie over het heil door Jezus Christus wordt aan vele mensen voorgesteld. Of ze het aannemen of niet ligt tenslotte aan hen zelf.

CONCLUSIE

De Reformatie van de 16^e eeuw heeft zowel op Nederland als op Tsjechië een grote invloed gehad. Vandaag de dag bestaan er in beide landen grote reformatische kerken. Tevens zijn de Protestantse Kerk in Nederland en de Evangelische Kerk der Boheemse Broeders de grootste protestantse kerken in het land.

Wat de kerken gemeen hebben, is de vereniging van calvinisten en lutheranen waarvan beide zijn ontstaan. Tsjechen waren jarenlang onderdrukt door de katholieke Habsburgers en pas met het Tolerantiepatent van Josef II in 1778 kregen ze een beetje meer geloofsvrijheid. De enige getolereerde bekentenissen waren toen de calvinistische en de lutherse. Met het ontstaan van het democratische Tsjechoslowakije in 1918 onstond door vereniging van Tsjechische calvinisten en lutheranen de Evangelische Kerk der Tsjechische Broeders. In Nederland was de vereniging zelf een veel langer en ingewikkelder proces. Nederlandse protestanten waren namelijk gesplitst in meer verschillende kerken waardoor het zoeken naar gemeenschappelijke weg moeilijker was geworden. Maar uiteindelijk is het gelukt en het Samen op Weg-proces resulteerde in de oprichting van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004.

De politieke situatie van Nederland en van Tsjechië was in de 20^e eeuw heel verschillend. Tsjechië heeft beide Wereldoorlogen meegemaakt en vervolgens lange jaren van het communistische regime en de Russische onderdrukking. Voor Nederland was de Tweede Wereldoorlog de grootste ramp van de 20^e eeuw. Daarna werd Nederland een vrij democratisch land. Ongeacht alle maatschappelijke hindernissen konden de protestanten weg naar elkaar toe vinden en sinds de jaren 60' is er een Nederlands-Tsjechische oecumenische samenwerking ontwikkeld.

Naast internationale contacten, wordt er ook samengewerkt op landelijk niveau. Dankzij de Raad van Kerken in Nederland en de Oecumenische Kerkenraad in de Tsjechische Republiek komen vrijwel alle christelijke kerken van het land samen. Door interkerkelijke vergaderingen en evenementen proberen de kerken nader tot elkaar te komen en samen het evangelie van Jezus Christus naar de maatschappij te brengen.

Men kan een verschil zien in de, door de geschiedenis bepaalde, positie van de Nederlandse en de Tsjechische protestanten in de huidige maatschappij. Nederland is altijd een protestants land geweest, ondanks de meerderheid van katholieken. In Tsjechië (en eerder nog de Tsjechische landen en Tsjechoslowakije) is de rooms-katholieke kerk van oudsher de belangrijkste geweest, ook al bestond er een grote protestantse beweging in de tijden van Reformatie. Tegenwoordig is het echter in beide landen moeilijk om aandacht te vestigen op de kerk.

Om nieuwe mensen aan te spreken, bestaan er in Nederland en Tsjechië missionaire organisaties die aan verschillende projecten werken. Ze richten zich op verschillende doelgroepen van alle leeftijden. Dit werk is vaak heel moeilijk omdat de mensen van tegenwoordig vooral neutraal willen blijven. Ook de algemene media hebben maar weinig interesse voor de kerk.

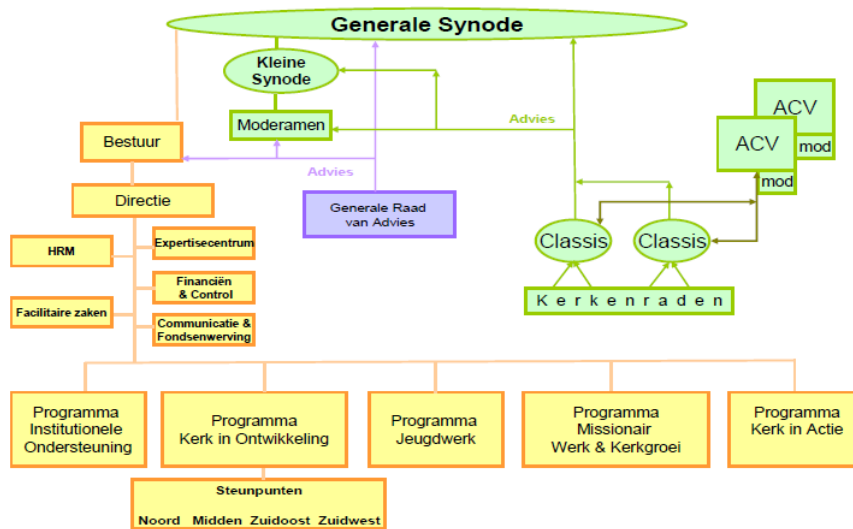
Protestanten moesten in de loop van de tijd veel doorstaan en hun geloof verdedigen. Vandaag de dag, in de tijd van geloofsvrijheid, verdedigen ze hun plek in de maatschappij. Tevens willen ze graag aan de mensen die buiten de kerk staan, laten weten dat Jezus Christus van hen houdt en voor hen aan het kruis is overleden. Dit is des te moeilijker dat de wereld steeds meer aandacht geeft aan het materiële. Maar de christenen geven het niet op.

Door middel van deze scriptie wilde ik een duidelijk beeld geven van het heden en het verleden van het Nederlandse en Tsjechische protestantisme met een nadruk op de kerkelijke verenigingen en ook op oecumenische samenwerking. Bij het eerst genoemde onderdeel trok vooral het jarenlange Samen op Weg-proces mijn aandacht, bij het tweede was het de oecumenische samenwerking tussen de PKN en de ČCE. Hoe dieper ik in het onderwerp ging, hoe meer verbazingwekkende feiten ik heb ontdekt. Nu, aan het einde van mijn scriptie, ben ik aangenaam verrast dat Nederlandse en Tsjechische protestanten zoveel gemeen hebben.

BIJLAGEN



Bijlage 1. De eerste pagina van Placcaet van Verlatinge (26 juli 1581)



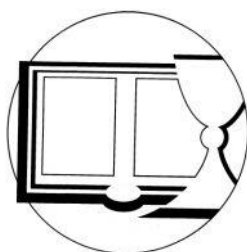
Bijlage 2. Organisatiestructuur van de PKN



Bijlage 3. Logo van de PKN

člen cirkve (ČCE) = člen některého farního sboru		
sbor - farní sbor	seniorát - seniorátní sbor	církev - povšečný sbor
sborové shromáždění	konvent	synod
staršovstvo	seniorátní výbor	synodní rada
statutární zástupci :		
farář	senior	synodní senior
kurátor	seniorátní kurátor	synodní kurátor

Bijlage 4. Organisatiestructuur van de ČCE



Bijlage 5. Logo van de ČCE

Bijlage 6. Vragenlijst ingevuld door dhr. Jan-Gerd Heetderks, 12-11-2012:

SAMEN OP WEG: HET PROCES VAN SAMENGAAN VAN PROTESTANTSE KERKEN IN NEDERLAND

(Vragenlijst bij de bachelorscriptie)

Deel 1. Oecumenische samenwerking van Nederlandse protestanten

1) *Welke oecumenische organisaties bestaan er in Nederland?*

Belangrijkste oecumenische organisatie is de Raad van Kerken (www.raadvankerken.nl).

Er is een Nederlands Christelijk Forum in oprichting (een beweging van christenen uit alle delen, o.a. pinksterkerken). Daaraan wil de Protestantse Kerk ook meewerken. Zie ook:

<http://www.pkn.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Oecumene-in-Nederland.aspx?r=o>

- 2) *Wordt er tegenwoordig gewerkt aan bepaalde projecten of acties in het kader van oecumenische samenwerking van protestanten in Nederland? Welke kerkgenootschappen nemen er deel aan?*

Er bestaat de Nationale Synode sinds enkele jaren (www.nationalesynode.nl).

De Protestantse Kerk heeft daaraan meegewerkt, maar heeft verzocht deze organisatie op te laten gaan in het Nederlands Christelijk Forum. Daar wil de Protestantse Kerk zich (naast de Raad van Kerken) op richten.

- 3) *Waar ziet u het voordeel (of nadeel) van oecumenische samenwerking?*

De Protestantse Kerk is een oecumenische kerk. Dit is zelfs vastgelegd in de kerkorde. Voor de inhoudelijke onderbouwing kun je in onze visienota terecht, hoofdstuk 4 ‘Samen met alle heiligen’

<http://www.pkn.nl/Lists/PKN->

[Bibliotheek/Visienota%20'De%20harts%20slag%20van%20het%20leven'.pdf](http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20harts%20slag%20van%20het%20leven'.pdf)

Deel 2. Oecumenische samenwerking tussen Nederlandse en Tsjechische protestanten op internationaal niveau

- 1) *Wat houdt de internationale samenwerking tussen de PKN en de ČCE in? Op welke manier wordt er samengewerkt?*

We maken deel uit van dezelfde oecumenische organisaties en ontmoeten elkaar op bijeenkomsten. Ook is er synodebezoek over en weer geweest. Er zijn ook gemeentecontacten. Bij mijn weten is er ook via onze organisatie Kerk in Actie in het verleden samengewerkt aan diaconale projecten. Actuele informatie heb ik daarover niet. Bij mijn weten is de samenwerking tot het genoemde beperkt.

- 2) *Vorig jaar is een aantal mensen van de PKN op bezoek geweest in Praag. Bij wat voor gelegenheid?*

We waren in ieder geval aanwezig op de vergadering van WCRC-Europe in Praag (World Communion of Reformed Churches). Misschien was er ook nog bezoek op een synode, maar dat weet ik niet.

3) *Wat is de visie van de Nederlands-Tsjechische samenwerking voor de toekomst?*

Volgens mij is er niet een specifieke visie. De Protestantse Kerk heeft niet veel specifiek bilaterale contacten, maar komt met veel kerken samen in de oecumenische organen: WCC, WCRC, LWF, CEC, CPCE).

Deel 3. Positie van Nederlandse protestanten in de maatschappij

1) *Hoe worden de protestanten beschouwd en geaccepteerd door de huidige Nederlandse maatschappij?*

De protestanten zijn volledig geaccepteerd. Nederland is gevoelsmatig een protestants land (al zijn de rooms-katholieken in de meerderheid). Het koningshuis is tot nu toe ook protestants. In de maatschappij groeit echter de weerstand tegen protestantse of christelijke invloed. Men wil vooral seculier en neutraal zijn. Een auteur heeft het recentelijk religiestress genoemd.

2) *Lukt het om mensen aan te spreken met het evangelie van Jezus Christus? Welke leeftijdscategorie reageert het positiefst?*

Dat is moeilijk. De Protestantse Kerk zet wel in op missionair werk en heeft in de afgelopen jaren lokale gemeenten ondersteund bij het missionaire werk en ook missionaire projecten gestart (pioniersplekken). Meer informatie hierover op www.pkn.nl/missionair. Je kunt niet zeggen dat een bepaalde leeftijdscategorie het positiefst reageert. Het hangt erg ervan af hoe de verkondiging van de kerk aansluit bij de verschillende mentaliteitsmilieus.

Zie bijv.

http://www.pkn.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Kerk_mag_minder_bescheiden_zijn.aspx en

<http://www.pkn.nl/missionair/pionieren/visie-twee-sporen/waarom-nieuwe-gemeenten/Paginas/Default.aspx>

3) *Bestaan er ook speciale projecten voor jongeren?*

Onze jongerenorganisatie JOP probeert begeleiders toe te rusten om jongeren te bereiken. Daartoe zijn er ook speciale projecten. Zie www.jop.nl en ook <http://www.sirkelslag.nl/>

4) *Hoe wordt de kerk beschouwd door de algemene media?*

Als instituut op zich is de kerk voor de media niet interessant. Alleen als er

schandalen zijn (zoals kindermisbruik in de rooms katholieke kerk) is de kerk op zich interessant. Anders alleen als de kerk zich weet uit te spreken of acties te ondernemen met het oog op concrete maatschappelijke thema's. zo kon bijv. een bezoek van preses en scriba aan een tentenkamp van asielzoekers wel aandacht trekken:

<http://www.pkn.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Voorzitter-en-scriba-op-bezoek-in-tentenkamp.aspx?r=0>

Bijlage 7. Vragenlijst ingevuld door dhr. Joel Ruml, 19-11-2012:

SAMEN OP WEG: HET PROCES VAN SAMENGAAN VAN PROTESTANTSE KERKEN IN NEDERLAND

(Dotazník k bakalářské diplomové práci)

Část 1. Ekumenická spolupráce českých protestantů

1) Jaké ekumenické organizace v ČR existují?

Nejvlastnější ekumenickou organizací je Ekumenická rada církví v ČR (ERC), která sdružuje většinu církví a vlastně je tím nejdůležitějším partnerem pro stát, ale i pro Římskokatolickou církev. Jiné organizace jsou mnohdy od ERC odvozeny nebo stojí na programech, které ERC rozvíjí – tj. jde o specifická poslání církví ve vězeňství, armádě, zdravotnictví. Otázka je položena hodně široce a nabízí možnost vyjmenovat, kde všude se dvě a více sdružují a spolupracují.

2) Pracuje se v současné době na určitých projektech nebo akcích v rámci ekumenické spolupráce protestantů v České republice? Které církve se spolupráce na nich účastní?

Pokud něco organizuje ERC, pak se toho většinou účastní všechny členské církve (s řádným členstvím jich je 11). Nejvýraznější aktivita v současné době je rozhovor o kaplanech v rámci Policie ČR; pokud jde o jednorázové akce, pak se členské církve společně nebo v zastoupení účastní různých společenských, kulturních, nebo i mezinárodních projektů, které mají dosah do života církví i společnosti.

3) Jaké jsou podle Vás výhody (či nevýhody) ekumenické spolupráce?

Výhody ekumenické spolupráce jsou jednoznačné – dílo církví lze

koordinovat, spojovat síly a invenci, čímž dochází k zefektivnění prezentace církvi ve společnosti. Pochopitelnou výhodou je také to, že jednotlivé církve a jejich členové mohou snáze sdílet svou víru v Boha a radosti i strasti následování Krista ve všedním životě.

Nevýhody se objevují spíše v plnění toho nejvlastnějšího poslání, když dochází k různým ublížením díky neinformovanosti, neobeznámenosti se specifickou situací té které církve a tradice. Pochopitelně, že plnění programu a cílů ERC, záleží-li na koordinovaném postupu všech církví, se někdy může jevit zdlouhavější a těžkopádnější, protože jde o skloubení různých důrazů. Stále však výhody převažují nad těmi drobnostmi, které se jeví jako nevýhody, ty lze díky společné víře překonávat.

Část 2. Ekumenická spolupráce mezi českými a nizozemskými protestanty na mezinárodní úrovni

1) Co všechno zahrnuje mezinárodní spolupráce mezi ČCE a PKN? Jak spolupráce probíhá?

Spolupráce je mezi církevními ústředími, což je spíše na rovině různých pozvání k vrcholným církevním akcím a slavnostem. Dále již dlouhá léta existují více či méně intenzivní mezisborové kontakty, bývalo jich na čtyřicet, nyní je jich méně, ale které existují, ty jsou přínosem pro obě strany. Modely to má různé, ale vzájemné poznávání hraje při nich nejvýznamnější roli. Sám jsem zažil i při kontaktu, jehož jsem se účastnil i vznik jednoho česko-nizozemského manželství. Existuje také publikační činnost, především díky nakladatelství EMAN, které přinejmenším jeden až dva tituly ročně vydává z nizozemské církevní oblasti. Nedílnou součástí života ČCE je i působnost nizozemských učitelů na ETF UK, což vede také k tomu, že s jistou pravidelností studují také čeští studenti teologie na teologické fakultě v Nizozemí.

2) V loňském roce bylo několik lidí z PKN na návštěvě v Praze. Při jaké příležitosti?

Pravděpodobně myslíte na oficiální návštěvu, protože mnozí členové PKN přijíždí i do jednotlivých partnerských sborů a těch bude víc než jen několik. Loni zde byli na návštěvě při jednání synodu ČCE lidé z PKN, také se

účastnil zástupce PKN evropského setkání zástupců členských církví reformovaného svazu, které se konalo v Praze.

3) *Jaká je vize česko-nizozemské mezinárodní spolupráce do budoucna?*

Do budoucna si neklademe nijaké převratné plány a vize, podstatné je setrvání u současných podob spolupráce a partnerství, které pochopitelně samo o sobě bude rozvíjeno, což je jediný obraz živosti. Jistě mohou přijít témata, kterým se můžeme společně věnovat, jak spojení církví, tak i např. sekularismus, protože to jsou témata, kterými se obě církve zabývají. Výměna studentů je stále významná a důležitá, publikační činnost rovněž, všechny takové kontakty a podoby spolupráce jsou k tomu dobré, aby vzájemným poznáním rostlo povědomí o sdílení společných úkolů pod jedním evropským nebem.

Část 3. Pozice českých protestantů ve společnosti

1) *Jak jsou protestanti vnímáni a přijímáni současnou českou společností?*

To má přinejmenším dvojí podobu – jednak jsou protestanté církví a církev jako taková se nějaké přízni společnosti netěší, to je ovšem problém všech církví v Evropě. Na druhou stranu jsou protestanté vnímáni jako menšinové společenství, jak v české historii, tak i v přítomnosti, což jim vzbuzuje nepatrné sympatie ze strany společnosti. V zásadě však je možné říci, že pozice protestantů v Čechách není v nějaké mimořádné situaci, nejde ani o přílišnou přízeň, nejde ani o výrazné odmítání.

2) *Daří se oslovovat lidi evangeliem Ježíše Krista? Která věková kategorie reaguje nejpozitivněji?*

To záleží na každém jednotlivém kazateli nebo členu církve, jak tvořivě, nápaditě a podnětně je schopen druhé lidi oslovit, jak jim je schopen zdůraznit klady evangelia a spásy v Ježíši Kristu. Máme zkušenosti obojí, jsou vyložení „misionáři“ schopní oslovovat, kteří ze šíření evangelia mají radost a pro které jsou okolní tázající a zvědaví podnětnou půdou. Jsou ovšem i tací, kteří mají problém svou víru zformulovat, popsat a zároveň i vysvětlit. Těm se pak sotva daří, aby oslovili.

Z toho vyplývá, jak se komu daří oslovovat.

Překvapivé jsou výsledky nedávno průzkumu mezi studenty, z nichž více jak polovina potvrdila svou vstřícnost vůči náboženské víře a to i v podání tzv. tradičních církví. Nejhůře oslovitelní jsou ti, kdo žijí s myšlenkou, že jsou tak úspěšní, čínorodí a zaneprázdnění, že takové věci jako spása v Kristu jsou jich samých nevhodné a nedůstojné.

3) *Existují také speciální projekty pro mládež?*

Každá církev má své oddělení pro mládež a oddělení výchovy, kde připravují jednotlivé projekty, platí to tak i pro ERC. Z církví pochopitelně nejvíce vycházejí projekty pro mládež, které se snaží o doplnění jejich pohledu na náboženství a církev, protože to je v ČR něco, co se mladá generace od svých rodičů nedozví (generace rodičů vyrůstala pod vlivem komunistické ideologie).

4) *Jak je církev vnímána běžnými médii?*

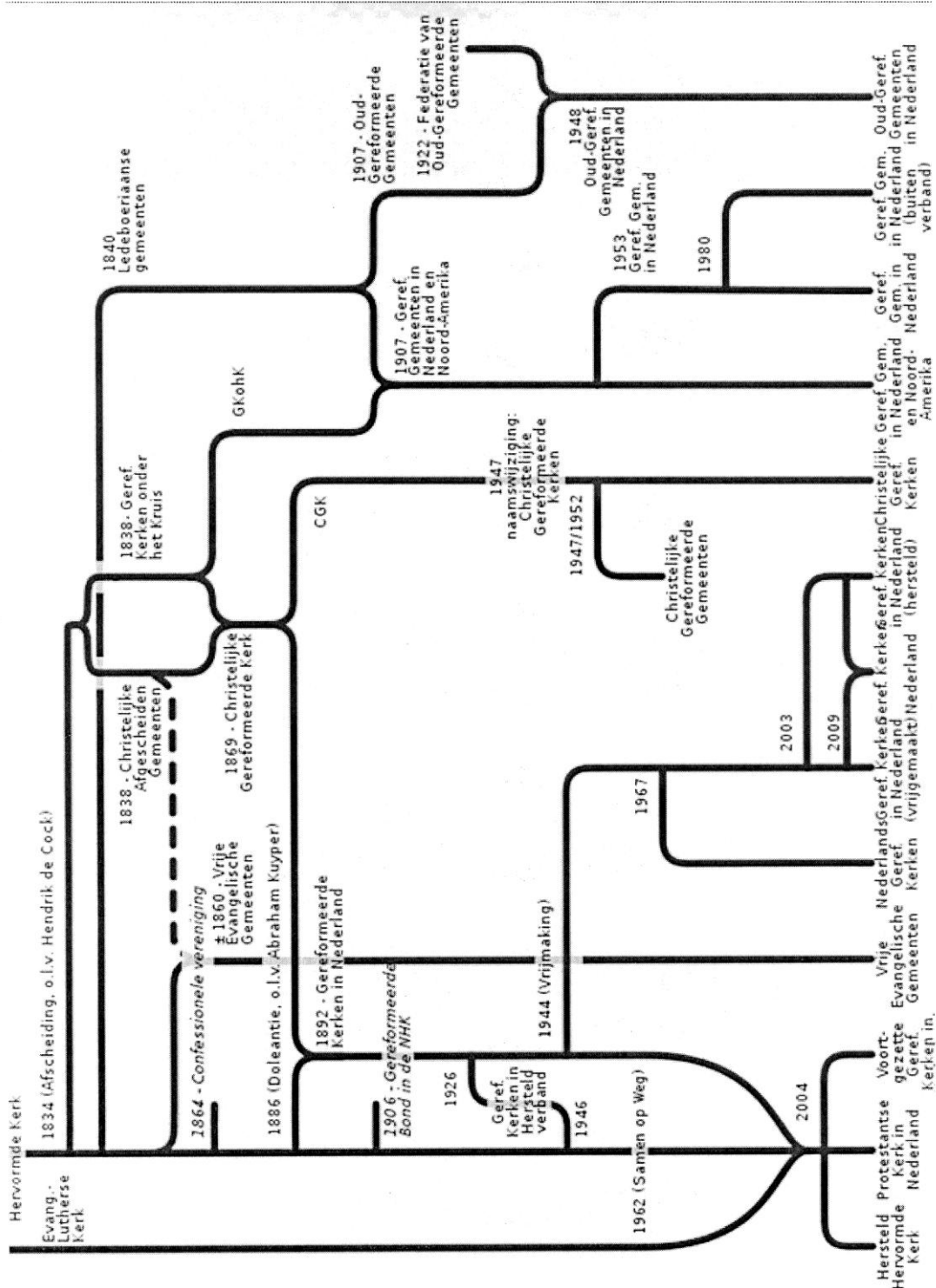
Opět záleží na tom, jak který novinář chce podat informace o církvích, nasetkal jsem se s vyloženým zesměšňováním ze strany médií, ale je to také tím, že se na mě obraceli ti, kterým šlo o to podat seriózní informaci. Vše má ovšem i druhou tvář, a sice tu, že když církve samy chtějí něco v médiích prosadit a vyřídít, pak záleží především na tom, jak to odpovídá či neodpovídá záměrům editora a pak se často stává, že se církevní tematika mnohdy do médií ani nedostane, mám na mysli např. zveřejnění různých církevních stanovisek a prohlášení.



Bijlage 8. ds. Jan-Gerd Heetderks



Bijlage 9. Mgr. Joel Ruml



Bijlage 10. Schema van Nederlandse protestantse kerken (gekregen van dhr. Heetderks)

BRONNEN

BOEKEN EN ARTIKELEN:

- BROŽ, Miroslav (ed.): *Církev v proměnách času 1969-1999*. Praag: Kalich, 2002
- DE ACHTTIEN: *Van Kerken tot Kerk*. Amsterdam 1961
- DEURSEN, A. Th. van, SCHUTTE, G. J.: *Geleefd Geloven*. Assen: Van Gorcum, 1996
- ENGELBRECHT, Wilken: 'De Joden hebben eenichsints den rechten Godt ende de rechte Propheten.' Het Jodenreglement van Hugo de Groot in de perceptie van Job Cohen en de praktijk van Nederlandse tolerantie jegens andersdenkenden in de Gouden Eeuw, in: *Diversiteit: Handelingen Regionaal Colloquium Neerlandicum Boedapest*. Debrecen 2011
- HEETDERKS, Jan-Gerd: *Der Vereinigungsprozess in den Niederlanden*. Toespraak te Münster, 14-06-2012
- HORST, Klaas van der: *Een Scheur in het Gordijn*. Heršpice: EMAN, 1998
- MACEK, Ondřej (ed.): *Českobratrská církev evangelická...průvodce čili baedekr*. Praag 2008
- PLAISIER, Arjan: *De Hartslag van het Leven – Visie op het leven en werken van de Protestantse Kerk in Nederland*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2012
- WALLET, Barend: *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland – Het verhaal achter de vereniging*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2005

INTERNET:

- <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Glossarium.pdf>, 10-09-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/doleantie/Default.aspx>, 14-09-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Vrijzinnigheid/Default.aspx>, 14-09-2012
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Veronderstelde_wedergeboorte, 19-09-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Vrijmaking/Default.aspx>, 19-09-2012

- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Default.aspx?Page=Gereformeerde%20Bond>, 27-09-2012
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Moderamen>, 27-09-2012
- <http://www.pkn.nl/pcte/toerusting/cursussen/vorming/Paginas/Lutherana.aspx>, 11-10-2012
- <http://www.leuenberg.net/node/619>, 11-10-2012
- <http://www.digibron.nl/search/share.jsp?uid=00000000012e96e028411743e63cf8f9&source id=1011>, 12-10-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Default.aspx?Page=Confessioneel%20Gereformeerd%20Beraad>, 14-10-2012
- <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Korinti%EBrs+13%2C1-13&id18=1&l=nl&set=10>, 21-10-2012
- <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>, 09-11-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Scriba/Default.aspx>, 12-11-2011
- <http://www.pkn.nl/actueel/Nieuws/nieuwsoverzicht/Paginas/Oecumene-in-Nederland.aspx?r=o>, 12-11-2012
- <http://www.raadvankerken.nl/pagina/27/lidkerken>, 12-11-2012
- <http://www.protestant.nu/Encyclopedie/tabid/359/Page/Diaconie/Default.aspx>, 12-11-2012
- <http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?oId=23526>, 13-11-2012
- <http://www.sirkelslag.nl/kids/sirkelslag>, 13-11-2012
- <http://www.e-cirkev.cz/data/att/%C4%8Cty%C5%99i%20misijn%C3%AD%20artikuly.pdf>, 20-11-2012
- http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/ds_j_g_heetderks_25_jaar_predikant_1_275346, 20-11-2012
- <http://www.ceskapozice.cz/domov/politika/evangelik-joel-ruml-sibri-financnici-u-nas-%E2%80%9Eeneparkuji%E2%80%9C>, 20-11-2012

GESPREKKEN:

- drs. Gerard Hörchner, Olomouc, 13-04-2011 en 15-04-2011
- ds. Jan-Gerd Heetderks, Utrecht, 30-07-2012 (zie ook *Bijlage 6*)
- Mgr. Joel Ruml, Praag, 03-10-2012 (zie ook *Bijlage 7*)

RESUMÉ IN HET TSJECHISCH

Ve svojí bakalářské práci se zabývám protestantismem v Nizozemsku s důrazem na dlouholetý proces *Samen op Weg* (česky: *Společně na cestě*). Tento složitý proces vyvrcholil sloučením tří protestantských církví kalvínské a luterské tradice v roce 2004 a vznikem *Protestantse Kerk in Nederland* (česky: *Protestantská církev v Nizozemsku*). Krátce popisuji také současnou situaci v církvi.

Jednu kapitolu věnuji také historii a současnosti českého protestantismu, především *Českobratrské církvi evangelické*. Ta vznikla v roce 1918 spojením církví helvétské a augsburské konfese, tedy kalvinistů a luteránů.

V závěru srovnávám nizozemské a české protestanty po stránce národní a mezinárodní ekumenické spolupráce. Mezi Protestantskou církví v Nizozemsku a českou Českobratrskou církví evangelickou existuje partnerství s dlouholetou tradicí, proto se zajímám i o tuto oblast. Pro dotvoření obrazu o současné situaci protestantů v Nizozemsku a České republice, srovnávám také jejich pozici ve společnosti.

Cílem mojí práce je popsat vývoj nizozemského a českého protestantismu především na základě událostí ve výše zmíněných církvích, které jsou zároveň největšími protestantskými církvemi v zemi. Ráda bych zjistila, jestli mezi nimi existují podobnosti, čím se naopak liší a jakým způsobem spolu spolupracují.

RESUMÉ IN HET ENGELS

In my bachelor thesis I focus on Protestantism in the Netherlands with emphasis on the long-time process *Together on the Way* (in Dutch: *Samen op Weg-proces*). This complicated process culminated with a merging of three Protestant churches of Calvinist and Lutheran traditions en establishing of the *Protestant Church in the Netherlands* (in Dutch: *Protestantse Kerk in Nederland*) in 2004. I describe briefly the present situation in the church as well.

In one chapter I also write about history and present of the Czech Protestantism, in the first place about the *Evangelical Church of Czech Brethren*. This church was established in 1918 as a merging of churches of Helvetic and Augsburg Confessions, which means Calvinist and Lutheran.

Finally, I compare Dutch and Czech Protestants with regard to national and international ecumenical cooperation. Between the Protestant Church in the Netherlands and the Evangelical Church of Czech Brethren exists a partnership with a long-time tradition, that's why I am interested in this field, too. For a complete picture about the present situation of Protestants in the Netherlands and the Czech Republic I also compare their positions in the society.

The intention of my thesis is to describe the development of Dutch and Czech Protestantism primarily on the basis of the above-mentioned events and churches that are also the largest Protestant churches in the two countries. I would like to get to know if there are some similarities or, on the contrary, differences between these churches and how they cooperate.

ANNOTATIE

Jméno: Martina Doubravová

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP v Olomouci

Název bakalářské práce: SAMEN OP WEG: Proces slučování protestantských církví v Nizozemsku

Vedoucí bakalářské práce: Prof. Dr. Wilken Engelbrecht, cand. litt.

Počet znaků: 130 133

Počet příloh: 11

Klíčová slova: Protestantská církev v Nizozemsku, dějiny církve, slučování, ekumena, spolupráce, Českobratrská církev evangelická

Krátká charakteristika: Tato bakalářská práce se zabývá Protestantskou církví v Nizozemsku, složitým procesem jejího vzniku a současné situaci v církvi. Dále popisuje vznik a současnost Českobratrské církve evangelické, která stejně jako Protestantská církev v Nizozemsku vychází z reformačních tradic 16. století. Poslední kapitola práce je věnována srovnání ekumenické spolupráce protestantů v Nizozemsku a v České republice a mezinárodní spolupráci Protestantské církve v Nizozemsku s Českobratrskou církví evangelickou. V závěru práce je zmíněno také postavení protestantů v současné nizozemské a české společnosti.